

Naar een linkse begroting

*Zes economen over de zin en onzin
van een snelle tekortreductie*

Inhoud

- 1 > Naar een linkse begroting..... 3
Annemarieke Nierop & Pim Paulusma
- 2 > Met de rug tegen de muur 6
Flip de Kam
- 3 > De troep opruimen..... 24
Paul Tang
- 4 > Juist een links kabinet
moet solide begroten 28
Alfred Kleinknecht
- 5 > Het sleutelwoord is vertrouwen..... 32
Kees van Paridon
- 6 > Pak de oorzaken aan,
niet de symptomen 38
Arie van der Hek
- 7 > Een kleine linkse overheid..... 49
Arjen van Witteloostuijn

Colofon

*Wiardi Beckman Stichting
Den Haag, april 2012
Redactie: Annemarieke Nierop
Vormgeving: Jaap Swart*

Naar een linkse begroting

De naschokken van de financieel-economische crisis uit 2007-2008 domineren nog steeds het politieke debat. Na een korte opleving van de economie bevinden we ons nu alweer in een recessie. De economie herstelt minder snel dan verwacht en de staatsschuld stijgt. Hoe te voorkomen dat de publieke financiën onhoudbaar worden, en wat te doen met de ‘Brusselse’ eis dat de staatsschuld in 2013 de 3% niet mag overstijgen?

De discussie hierover doet wel denken aan een werkoverleg tussen boekhouders. Her en der circuleren lijstjes van maatregelen die honderden miljoenen of enkele miljarden euro zouden moeten opleveren. Alles is mogelijk, zo lang het maar optelt tot € 10 mrd netto bezuinigingen in 2013. Weinig aandacht gaat uit naar de negatieve effecten van bezuinigingen op de economische groei, en de vraag of toekomstige groei misschien een deel van het tekort kan wegwerken, wordt in het debat nauwelijks gesteld.

Dat de overheidsfinanciën op langere termijn gezond moeten zijn, daar is iedereen, rechts of links, het over eens. Maar de route om die gezonde financiële balans te realiseren is natuurlijk geen technocratische exercitie, het is een politieke keuze. In dit WBS Cahier levert een aantal economen een bijdrage aan het debat over de vraag hoe een linkse begroting eruit zou moeten zien.

Hierbij spelen verschillende discussies door elkaar. Meest in het oog springend is de vraag of we koste wat kost moeten vasthouden aan de Brusselse eis van 3%. Flip de Kam heeft de ondankbare taak op zich genomen een concrete voorzet te doen voor mogelijke bezuinigingen en lastenverzwaringen, ervan uitgaande dat we inderdaad voor de opgave staan het komende jaar € 10 mrd netto te bezuinigen.

Anderen, onder wie Paul Tang, weigeren van die 3% een heilig streven te maken. Hij richt zijn pijlen op hervorming op de wat langere termijn van de fiscale ‘subsidiëring’ van vermogen: het eigen huis, de pensioenen en beleggingen. Vaak zijn dit subsidies van arm naar rijk.

Ook Alfred Kleinknecht meent dat we ons niet moeten ophangen aan de 3%-norm, maar de noodzaak van een ingrijpende tekortreductie onderstreept hij wel degelijk. Alleen al omdat een hoge staatsschuld denivellerend werkt, moeten ook sociaal-democraten volgens hem snel willen hervormen.

.....

Naar een linkse begroting

Belastingverhogingen acht hij onontkoombaar teneinde ook nog een sociale agenda te kunnen uitvoeren.

Een andere vraag die centraal staat in de bijdragen is hoe we groei kunnen stimuleren. De belangrijkste reden dat er aan het begin van deze kabinetsperiode een noodzaak was om in te grijpen in de publieke financiën, was omdat de Nederlandse economie door de financieel-economische crisis van 2007-2008 op een structureel lager groeipad was gekomen. Hierdoor blijven de inkomsten achter, terwijl de kosten mede door de vergrijzing de komende jaren flink zullen toenemen.¹ Doordat we nu weer in een recessie terecht zijn gekomen, blijft ook de verwachte inhaalgroei uit. Als de groei niet snel herstelt, komen de inkomsten onder nog meer druk te staan, waardoor nog meer bezuinigingen nodig zullen zijn.

Arie van der Hek doet in zijn bijdrage enkele voorstellen om de groei weer aan te wakkeren met investeringen. Zo pleit hij voor het oprichten van een industrie- en ontwikkelingsbank die krediet ter beschikking stelt aan bedrijven ten behoeve van technologische innovaties en innovatieve milieu-investeringen. Het geld dat deze maatregelen kost, zou gevonden kunnen worden door een flink aantal fiscale subsidies voor bedrijven af te schaffen.

Ook Kees van Paridon hamert in zijn bijdrage op het belang van investeren – boven alles in kennis en in onderwijs – om weer te kunnen groeien. Mensen moeten zo weer vertrouwen krijgen in Nederland en in de Nederlandse economie. Hij mist in de huidige discussies over de overheidsfinanciën een perspectief op waar al die bezuinigingen uiteindelijk toe moeten leiden.

Arjen van Witteloostuijn stelt in zijn bijdrage ten slotte het vraagstuk van solidariteit aan de orde. Hij doet dat in een pleidooi voor een kleine, linkse overheid. Het is nodig een scherpe afweging te maken van wat we op langere termijn wel en niet publiek willen financieren. Een onnodig bemoeizuchtige overheid fnuikt de innovatieve kracht van de economie, stelt hij.

Een onderwerp dat onder andere Paul Tang aansnijdt, en dat in dit debat op de achtergrond een dreigende rol speelt, is de eurocrisis. Nog steeds zouden landen binnen de eurozone failliet kunnen gaan. Het Europese pakket aan maatregelen, met als belangrijkste onderdeel de 3%-norm voor het begrotingstekort, heeft zich tot nu toe gericht op de onhoudbaarheid van publieke schulden en op falende overheden, vooral in Zuid-Europa. Het ge-

.....

Naar een linkse begroting

volg hiervan is dat streng bezuinigen momenteel als het enige medicijn wordt gezien voor de eurocrisis. Maar zullen de financiële markten op basis van dit recept daadwerkelijk weer vertrouwen krijgen in de euro?

De bankencrisis lijkt terug te zijn, maar zichtbaar is dat nog niet. Door een enorme herfinancieringsoperatie van de ECB op 21 december 2011 en 29 februari, ter waarde van meer dan duizend miljard euro, wordt er momenteel nog geld uitgeleend door banken en worden er weer voldoende staatsobligaties aangekocht. De rentes zijn flink gedaald, maar de risico's op de balansen van veel banken zijn nog niet weg.²

Het lijkt daarom voor de hand te liggen ook hervorming van de financiële sector weer terug op de agenda te zetten. Arie van der Hek geeft in negen punten aanwijzingen voor een stabielere financieel stelsel.

Het moge duidelijk zijn dat uit de voorzet die de auteurs in dit WBS Cahier geven, geen pasklaar recept voor een linkse begroting volgt. De richting is wel duidelijk: pijnlijke keuzes zullen ook voor linkse politici in deze tijd onontkoombaar zijn, maar door op de juiste manier tevens te investeren kan de Nederlandse economie weer robuust worden. En het maakt nogal uit hoe je de lasten verhoogt en hoe je bezuinigt voor het soort samenleving dat we straks hebben als de storm is overgewaaid. Zoals Alfred Kleinknecht stelt: 'Dan rij je maar in een 4-cylinder in plaats van in een 8-cylinder – daarvoor krijgt een gehandicapt kind wel extra hulp op school.' ■

*Annemarieke Nierop & Pim Paulusma
beiden werkzaam bij de Wiardi Beckman Stichting*

Noten

- 1 Paul de Beer, Toekomst voor de publieke sector, 2011
- 2 Bas Jacobs, Eurotop is een dure gotspe, <http://basjacobs.wordpress.com/2011/12/09/eurotop-is-een-dure-gotspe/>

Met de rug tegen de muur

Wat nu als de PvdA zich niet wil onttrekken aan de Europese verplichting om het begrotingstekort in 2013 terug te brengen tot maximaal 3% van het bruto binnenlands product? Dan moet ook links op zoek naar zo'n € 15 mrd aan bezuinigingsmaatregelen en lastenverzwaringen. Een opsomming van de keuzes die een links kabinet in dat geval zou kunnen maken.

Flip de Kam

Bij het aantreden van het kabinet-Rutte stelden VVD, CDA en PVV zichzelf strikte doelstellingen wat betreft de omvang van het begrotingstekort. Het streven was het tekort terug te brengen tot iets minder dan 1% van het bruto binnenlands product. Om dit doel in 2015 te kunnen bereiken, hebben de coalitiepartijen en hun gedoogpartner in het najaar van 2010 gekozen voor een mix van ombuigingen en lastenverzwaringen.¹

Al eind 2011 werd evenwel duidelijk dat de Nederlandse economie, in het kielzog van de Grote Recessie (2009–2010), opnieuw met een recessie kampte. Door deze *dubbele dip* blijft de economische groei in de kabinetsperiode achter bij de eerder door het Centraal Planbureau opgestelde ramingen.² Voor de schatkist betekent de lagere economische groei een grote tegenvaller.

De bij de opstelling van het regeerakkoord betrokken partijen beseften in het najaar van 2010 donders goed dat het begrotingssaldo zich hoogstwaarschijnlijk anders zou ontwikkelen dan het CPB op dat moment had becijferd – gunstiger, dan wel slechter. Daarom bepaalt begrotingsregel 5, waarvoor alle ministers hebben getekend, dat het kabinet aanvullende maatregelen dient te treffen zodra het tekort in een bepaald jaar 1% van het bbp (de 'signaalmarge') hoger uitkomt dan bij de formatie is voorzien.³ Het kabinet heeft zichzelf de verplichting opgelegd om elk voorjaar na te gaan of het tekort in het daaropvolgende jaar binnen de perken blijft.

Flip de Kam is honorair hoogleraar Economie van de Publieke Sector, RU Groningen

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Volgens de huidige inzichten (voorjaar 2012) komt het tekort in 2013 (4,6% van het bbp) een stuk hoger uit dan bij de formatie werd verwacht (1,8% bbp); zie tabel 1. Nu moet het kabinet dus extra maatregelen nemen om uitzicht te houden op het voor 2015 nagestreefde tekort. Uit de begrotingsregel die het kabinet zichzelf heeft opgelegd, valt niet rechtstreeks af te leiden hoe scherp ingegrepen moet worden. Bepaald is slechts dat de te nemen maatregelen erop gericht moeten zijn 'het beoogde saldo aan het eind van de kabinetsperiode weer in zicht te krijgen'.⁴

Tabel 1 *Noodzakelijke tekortverbetering*

	2011	2012	2013	2014	2015
Economische groei (procent)	1,2	-¾	1¼	1½	1½
Bruto binnenlands product (€ mrd)	604	609	627	647	669
Feitelijk EMU-tekort (procent bbp)					
• Centraal Economisch Plan 2012	-5	-4,6	-4,6	-4,1	-3,3
• Doelstelling regeerakkoord	-4	-2,7	-1,8	-1,4	-0,9

Bron: Centraal Planbureau (2012), p. 79

Let wel: bij deze ongetwijfeld moeizame operatie gaat het om een verplichting die het kabinet zichzelf heeft opgelegd. Fractieleider Wilders van de PVV kan de schuld dus niet aan 'Europa' geven. Maar uiteraard heeft Nederland als lidstaat van de Europese Unie ook te maken met door 'Brussel' gedicteerde eisen ten aanzien van het budgettaire beleid. Ons land heeft zich verplicht het tekort in 2013 terug te dringen tot 3% van het bbp, de maximale omvang die krachtens het Pact voor Stabiliteit en Groei is toegestaan. Uit deze eis volgt dat voor 2013 maatregelen nodig zijn om het tekort met (4,6 - 3 =) 1,6% van het bbp te verbeteren.⁵

.....

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Economen zijn verdeeld

Het Catshuisberaad, dat nog de hele maand april dreigt te gaan duren, leidt er hoogstwaarschijnlijk toe dat het kabinet zoekt naar mogelijkheden om het feitelijke tekort in 2013 inderdaad terug te dringen tot 3% van het bbp. In dat geval zijn maatregelen nodig tot een totaalbedrag van € 10 mrd. Maar daarmee zijn ze er nog niet, want het Centraal Planbureau houdt rekening met forse ‘uitverdieneffecten’.⁶ Bezuinigingen op de salarissom van het overheidspersoneel, op sociale uitkeringen en op diverse toeslagen, in combinatie met lastenverzwaringen voor gezinnen, kosten huishoudens koopkracht. Zij zullen hun bestedingen noodgedwongen aanpassen. Ook de bestedingen van de overheid zelf lopen als gevolg van bezuinigingsmaatregelen terug. Voor ondernemingen betekent een en ander afzetverlies en dalende winsten. Mensen worden ontslagen. Terwijl de btw, de winstbelasting en de loonbelasting minder opbrengen, is meer geld nodig voor uitkeringen aan mensen die hun baan hebben verloren.

Het hangt een beetje af van de gekozen mix van tekortverbeterende maatregelen, maar volgens een ruwe vuistregel zal in het eerste jaar 35 tot 40% van de beoogde opbrengst van besparingen en belastingverhogingen weglekken. Anders gezegd: het kabinet moet – afhankelijk van het veronderstelde weglekeffect – voor circa € 15 mrd aan maatregelen treffen om de positie van de schatkist in 2013 netto met € 10 mrd te verbeteren. Zo’n bedrag van rondom € 15 mrd ligt in dezelfde orde van grootte als de budgettaire ingrepen uit het regeerakkoord zelf.

Een dergelijk omvangrijk pakket met bezuinigingen en lastenverzwaringen kan het door het CPB verwachte economische herstel in de knop breken. Daarom pleiten heel wat economen – onder wie CPB-directeur Coen Teulings zelf – op dit moment voor minder hard ingrijpen. Zij wijzen naar de afschrikwekkende situatie in Griekenland en Portugal, waar de economie momenteel sterk krimpt en de werkloosheid hoog oploopt.⁷

Sommige vaderlandse politici, met name aan de linkerkant van het politieke spectrum, menen dat Nederland zich eenzijdig aan de kortgeleden nog

Huishoudens zullen hun bestedingen noodgedwongen aanpassen

.....

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

aangescherpte begrotingsafspraken moet onttrekken. Inderdaad bevat het Verdrag waarin de Europese begrotingsafspraken zijn vastgelegd een ontsnapingsclausule: in zeer bijzondere omstandigheden kan een land tijdelijk ontheffing krijgen. Nederland zal met de Europese Commissie moeten overleggen of van zulke omstandigheden op dit moment sprake is. Veel begrip hoeft in Brussel niet te worden verwacht. Een van de redenen is dat Nederland zich de afgelopen twee jaar binnen de EU heeft opgeworpen als voorvechter van stringente sanering van de overheidsfinanciën. Met enig leedvermaak zullen sommige andere lidstaten de Nederlandse vertegenwoordigers hieraan herinneren. Een andere reden dat Brussel weinig coulantie zal tonen, is dat de positie van ons land in Europese circuits is afgebrokkeld door het optreden van de PVV.⁸

Onder economen bestaat ook een stroming die geen been ziet in het hier en nu effectueren van maatregelen om het tekort volgend jaar terug te dringen tot wat de 3%-norm vereist. Zij benadrukken dat het CPB-model van de Nederlandse economie op keynesiaanse leest is geschoeid: bestedingseffecten in de reële economie spelen daarin een doorslaggevende rol. Het model houdt geen of onvoldoende rekening met de invloed van financiële markten op de economie en evenmin met vertrouwenseffecten. Verloopt de gezondmaking van de overheidsfinanciën in de ogen van partijen op financiële

markten te traag, dan dreigt het gevaar dat de Nederlandse staat zijn gekoesterde triple A-status verliest en dat het Rijk en de decentrale overheden in de toekomst een hogere rentevergoeding verschuldigd zijn. De overheidsschuld bedraagt komend jaar 73% van het bbp. Is door

Burgers en bedrijven kunnen hun vertrouwen verliezen in de houdbaarheid van de overheidsfinanciën

afgenomen vertrouwen van de financiële markten blijvend 1% meer rente verschuldigd, dan stijgen de rentelasten op lange(re) termijn dus met 0,73% bbp – in prijzen van 2012 is dat ongeveer € 4,6 mrd. De voor hogere rentelasten benodigde middelen zullen dan niet langer beschikbaar zijn om andere overheidsuitgaven te financieren of voor lastenverlichting om de koopkracht van gezinnen te beschermen. Zo wordt een hoge prijs betaald voor uitstel van maatregelen die op middellange termijn hoe dan ook nodig zijn.

.....

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Als de rente omhoog gaat, pakt dat overigens ook ongunstig uit voor de investeringen van bedrijven en voor de particuliere consumptie, omdat lenen duurder wordt. Dat kost groei en belastingontvangsten. Renteverhoging is ook om die reden slecht voor de toestand van de overheidsfinanciën.

En niet alleen financiële markten, ook burgers en bedrijven kunnen hun vertrouwen verliezen in de houdbaarheid van de overheidsfinanciën, bijvoorbeeld als maatregelen achterwege blijven om volgend jaar de 3%-norm te halen. Volgens sommige economische theorieën zullen zij in dit geval extra gaan sparen als buffer voor in de toekomst te verwachten nog drastischer belastingverhogingen (of nog zwaardere bezuinigingen). Leidt een tekort aan vertrouwen inderdaad tot hogere besparingen, dan kan uitstel van noodzakelijke ingrepen net zo'n domper op de nationale bestedingen zetten als het dadelijk treffen van die maatregelen.

Deze nogal vergezochte theorie krijgt overigens weinig steun in de empirie. De grote massa van de bevolking heeft onvoldoende kennis van de toestand van de overheidsfinanciën om daarmee rekening te houden bij beslissingen over de opbouw van eigen besparingen.⁹ Toch spelen vertrouwens-effecten natuurlijk wel een rol. Consumenten zijn op dit moment terughoudend met hun bestedingen, omdat zij weinig fiducia in de economie hebben, hun koopkracht gemiddeld zien dalen en soms bezorgd zijn over hun baan.¹⁰ Voor mensen met een eigen huis komt daar een negatief 'vermogenseffect' bij: zij vragen zich af hoever de woningprijzen nog zullen dalen en of de hypotheekschuld straks niet hoger is dan wat hun huis bij verkoop opbrengt.

Het debat tussen aanhangers van diverse stromingen maakt de armoede van de economische wetenschap pijnlijk duidelijk. Het is onthutsend te zien hoe sterk de inzichten verschillen over de weg waarlangs de recessie het beste kan worden bestreden en in welk tempo de overheidsfinanciën bij voorkeur op orde moeten worden gebracht. Richtingenstrijd en intellectuele onzekerheid in het kamp van de macro-economen leiden tot drie conclusies:

- Politici kunnen selectief winkelen in theorieën en beleidsaanbevelingen van economen.
- De doeltreffendheid van door economen aanbevolen beleid is onzeker.
- Economen mogen wel een toontje lager zingen.

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Bij de hierna volgende beschouwing is het goed om de tweede en de derde conclusie in het achterhoofd te houden.

Mogelijke maatregelen

Structurele hervormingen

De Nederlandse economie zou door uiteenlopende structurele hervormingen een stuk beter kunnen functioneren, daar zijn de meeste economen het dan weer wel met elkaar over eens. In recente discussies veel genoemde maatregelen zijn:

- Versnelde verhoging van de AOW-gerechtigde leeftijd tot 66 jaar en daarna tot 67 jaar.¹¹
- Versoepeling van het ontslagrecht en verkorting van de maximale duur van de WW-uitkering.
- Geleidelijke beperking van de fiscale bevoordeling van (schuldfinanciering van) het eigenwoningbezit, in samenhang met liberalisatie van de markt voor huurwoningen.

Omdat zij geen soelaas bieden voor de aanpak van de begrotingsproblemen in 2013 en de jaren direct daarna, blijven deze maatregelen hier verder onbesproken.

Opnieuw rekenen

Stel nu dat de PvdA zich niet aan verplichtingen in Europees verband wil onttrekken – wat bepaald niet zeker is. Dan zou het allereerst aanbeveling verdienen erop aan te dringen dat directie en medewerkers van het CPB nog eens zelfkritisch naar het door hen gebruikte macromodel kijken. Door daarin behalve met keynesiaanse bestedingseffecten explicieter rekening te houden met de invloed van financiële markten en vertrouwenseffecten, kan voor 2013 in bruto termen mogelijk met een geringer bedrag dan € 15 mrd aan maatregelen worden volstaan. Daarop vooruitlopen is evenwel niet wenselijk.

Rekening houden met weglekeffecten

Een handicap lijkt dat enkele denkbare bezuinigingen met relatief geringe weglekeffecten voor de PvdA per definitie afvallen, zoals vermindering van de afdrachten aan internationale instellingen voor ontwikkelingssamenwerking.

.....

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Bezuinigen of de lasten verzwaren?

Niet alleen via bezuinigingsmaatregelen, maar ook via lastenverzwaringen kan het tekort worden verminderd. Het kabinet-Rutte koos in het regeerakkoord voor een mix bestaande uit 2/3 bezuinigingen (netto € 9,9 mrd) en 1/3 lastenverzwaring (€ 5 mrd). Dat beide instrumenten zijn ingezet, wekt geen verbazing. Veel overheidsuitgaven zijn weinig flexibel – zeker op een termijn van één tot twee jaar. Zo ligt de afdracht aan de Europese Unie vast. Ook aan andere internationale verplichtingen kan Nederland zich niet zomaar onttrekken. Uitstel van investeringsplannen in de pijplijn kan schadeclaims van aannemers en andere belanghebbenden opleveren. Gedwongen ontslagen van ambtenaren leiden tot wachtgeldverplichtingen. Op het budget voor collectief gefinancierde zorguitgaven kan moeilijk worden bezuinigd door ziekenhuizen tijdelijk te sluiten. Alleen al door zulke technische oorzaken is het heel lastig om bij de overheidsuitgaven snel vele miljarden vrij te spelen.

Bovendien zijn politici beducht voor maatschappelijk verzet tegen in het oog lopende bezuinigingen op populaire beleidsterreinen, zoals gezondheidszorg en onderwijs – en juist op die beleidsterreinen gaat veruit het meeste geld om. Uitwijken naar verhoging van de collectieve lasten – belastingen en premies voor de sociale verzekeringen – is dan een voor de hand liggende vluchtweg, al dragen ook de meeste lastenverzwaringen niet bij aan de populariteit van politici die bereid zijn daarvoor de verantwoordelijkheid te nemen.

Hierbij valt aan te tekenen dat – afgaande op de recente empirische literatuur – een langdurige verbetering van het overheidsbudget vooral valt te bereiken door te snijden in de uitgaven voor sociale zekerheid en de loonsom van het personeel dat werkzaam is in de collectieve sector.¹² Bezuinigen op sociale uitkeringen en op de arbeidsvoorwaarden van het overheidspersoneel zijn vooral in linkse kring moeilijk te verkopen. Links heeft een sterkere voorkeur voor lastenverzwaringen, mede om rekening te (kunnen) houden met verschillen in de draagkracht van huishoudens.

Om deze redenen wil ik hier de contouren onderzoeken van een mix van maatregelen die goed is voor pakweg € 15 mrd, waarbij bezuinigingen en lastenverzwaringen ruwweg *fifty-fifty* aan het pakket bijdragen. De selectie van de besproken maatregelen houdt rekening met de sociaal-democratische traditie. Bij bezuinigingsopties is mede inspiratie ontleend aan het streven naar Dreesiaanse soberheid; lastenverzwaringen drukken hoofdzakelijk op de sterkste schouders.

.....

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Bezuinigingen

Tabel 2 somt een aantal denkbare bezuinigingsmaatregelen op. Als korte toelichting het volgende.

- Het niet-financiële Nederlandse bedrijfsleven heeft een groot spaaroverschot. Anders gezegd: een groot deel van de winst wordt niet in Nederland geïnvesteerd. Dit schept ruimte om deze sector aan te slaan voor een deel van de gezochte bezuinigingen. Daarom vermeldt de lijst met denkbare bezuinigingen € 1 mrd aan besparingen bij faciliteiten voor het bedrijfsleven. Alleen al met twee fiscale tegemoetkomingen op dit terrein (zogenaamde belastinguitgaven) is jaarlijks meer dan € 1,1 mrd gemoeid.¹³
- Om de tekortdoelstelling te halen kunnen verder de overheidsuitgaven voor investeringen in infrastructuur tot een bedrag van ruim € 2 mrd worden uitgesteld tot jaren waarin de overheidsfinanciën op orde zijn gebracht.
- De afdracht aan internationale instellingen zou omlaag kunnen en de vervuiling van het budget voor ontwikkelingssamenwerking kan worden beëindigd. Studies naar de effectiviteit van inspanningen op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking rechtvaardigen een kritische heroverweging van de 0,7% van het bbp die Nederland op dit moment voor dit doel uittrekt. Waarnemers zijn het erover eens dat veel middelen ondoelmatig worden besteed en soms zelfs contraproductief uitwerken. Het lijkt goed mogelijk ontwikkelingen in arme landen te stimuleren met een wat geringere inzet van middelen. Ingeboekte opbrengst: € 0,5 mrd.
- De uitgaven voor defensie vormen traditioneel een dankbaar doelwit voor links bezuinigen. Het kabinet-Rutte is daar al druk mee bezig. Bedacht moet worden dat de Verenigde Staten ervan uitgaan dat Europa op dit gebied zelfstandiger zal opereren, terwijl Rusland onlangs een sterke verhoging van zijn defensiebudget heeft aangekondigd. Nederland kan zijn bijdrage aan het JSF-project staken. Onduidelijk is of dit in 2013 al een substantiële besparing oplevert.
- In de afgelopen vijftien jaar zijn de arrangementen van de verzorgingsstaat uitgebreid met ruim bemeten en fraudegevoelige tegemoetkomingen voor

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

vroeger onbetaalde vormen van opvang en zorg door familie, vrienden en burens – de zogenoemde mantelzorg. Het persoonsgebonden budget is een geldbedrag waarmee zorgvragers zelf de verzorging, verpleging en begeleiding kunnen kopen die zij nodig hebben. De regeling heeft een sterk aanzuijgende werking.¹⁴ De pgb-uitgaven bedragen inmiddels € 2,5 mrd per jaar. Ondanks door het kabinet aangekondigde bezuinigingen lijken verdere besparingen op dit terrein mogelijk door de indicatiestelling (veel) strenger te maken en de aanspraak niet wettelijk vast te leggen (zoals de bedoeling is).

- De collectieve uitgaven voor de kinderopvang (€ 3 mrd per jaar) kunnen omlaag door de regeling te versoberen, zonder dat het arbeidsaanbod daarvoor veel zal lijden.¹⁵ Wel zullen ouders weer vaker gebruikmaken van informele oplossingen.
- In de sfeer van de sociale zekerheid kunnen verder de uitkeringsbedragen tijdelijk worden bevroren; deze maatregel is in het verleden regelmatig getroffen, ook door kabinetten waarvan de PvdA deel uitmaakte.
- De kinderbijslag (€ 3 mrd per jaar) kan soberder.
- Nederlanders hebben enorm veel over voor hun gezondheid. Daarom is het niet meer dan logisch dat zorggebruikers vaker uit eigen zak gaan betalen. Eigen betalingen moeten worden gelegd waar de kans op gedragsbeïnvloeding maximaal is. Dit remgeld werkt immers vooral wanneer mensen zelf beslissen of ze al dan niet een beroep op zorgvoorzieningen zullen doen. Op dit moment valt de huisarts buiten het eigen risico. Deze ontvangt, behalve een bedrag per ingeschreven patiënt, per consult ongeveer € 10. Het is denkbaar dat patiënten die € 10 in de toekomst uit eigen zak gaan betalen. In de periode 2000–2008 is het aantal contacten met de huisarts (gemiddeld 4,1 per inwoner) ongeveer constant gebleven. De bruto opbrengst van deze maatregel bedraagt daarmee ongeveer € 0,7 mrd. Rekening houdend met het remmende effect van de eigen betaling valt de netto bezuiniging op ten minste een half miljard euro te stellen.¹⁶ Het overgrote deel van de patiënten kan deze bijdrage zonder bezwaar opbrengen. Voor de (kleine) minderheid voor wie dat te bezwaarlijk is –

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

denk bijvoorbeeld aan ouderen met een of meer chronische aandoeningen en uitsluitend een AOW-uitkering – biedt de bijstand een vangnet.

Een veelgehoord argument tegen de invoering van een eigen betaling bij bezoek aan de huisarts is dat deze optreedt als ‘poortwachter’, waardoor patiënten minder vaak in de dure ‘tweede lijn’ (ziekenhuizen) terecht komen. Hiervoor bestaat echter geen spoor van bewijs. Het aantal dagopnamen in ziekenhuizen verdubbelde in de periode tussen 2000 en 2008 van 0,55 tot 1,1 per inwoner; het aantal klinische opnamen steeg van 0,9 tot 1,1 per inwoner. Huisartsen zijn er op geen enkele manier in geslaagd een dam op te werpen tegen deze aanbodgeïnduceerde groei van de ziekenhuisproductie. Een internationale vergelijking leert bovendien dat er geen duidelijk verband bestaat tussen de verplichte verwijzing via de eerste lijn en lagere uitgaven in de tweede lijn. Integendeel, er bestaan aanwijzingen voor een omgekeerd verband: in landen waar ‘poortwachters’ actief zijn, liggen de uitgaven in de tweede lijn hoger, wat zou duiden op complementariteit van zorg in de eerste en de tweede lijn.¹⁷

De besparing door het eigen risico voor de huisarts leidt niet tot een verbetering van de begrotingssaldo, maar maakt verlaging van de premie voor de Zorgverzekeringswet mogelijk. Tegenover die lastenverlichting dienen andere collectieve lasten met een half miljard euro te worden verzwaard om het geld in de schatkist te krijgen. Voor gezinnen blijft de lastendruk dan per saldo gelijk.

Lastenverzwaringen

Bij de speurtocht naar tekortverkleinende lastenverzwaringen zal voor sociaal-democraten vooropstaan dat het belastingstelsel zo moet zijn ingericht dat de belastingdruk toeneemt met het inkomen en het vermogen. Op dit moment voldoet ons belastingstelsel niet aan die eis. De belastingdruk is gemiddeld genomen voor bijna iedereen even hoog.¹⁸

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Tabel 2 *Tekortverkleinende bezuinigingen (€ mrd)*

<i>Economische structuur</i>	3,2
Industriebeleid en belastinguitgaven voor R&D beperken	1,0
Uitstel aanleg infrastructuur	2,2
<i>Internationale zaken</i>	0,5
Ontwikkelingssamenwerking	0,5
Defensie	p.m.
<i>Terugdraaien monetarisering mantelzorg</i>	1,5
Budget kinderopvang met 1/3 beperken	1,0
Persoonsgebonden budget met 20% beperken	0,5
<i>Uitkeringen</i>	1,5
Tijdelijk bevriezen van alle uitkeringen	1,0
Kinderbijslag	0,5
<i>Onderwijs</i>	
Beëindiging van de regeling 'gratis' schoolboeken	0,3
<i>Gezondheidszorg</i>	
Eigen betaling huisarts	0,5
Totaal	7,5

.....

Een ander criterium is de verdeling van de totale belasting- en premieopbrengst over de heffingsgrondslagen arbeid, kapitaal en consumptie. Cijfers van Eurostat laten zien dat het aandeel van de belastingen op het arbeidsinkomen sinds het midden van de jaren nul sterk is toegenomen, terwijl de lastendruk op kapitaal fors is gedaald (tabel 3). Inschakeling van arbeid is duurder geworden, terwijl ondernemingen en kapitaalverschaffers in de watten zijn gelegd. Het aandeel van de heffingen op consumptie nam aanvankelijk toe, maar bleef de afgelopen jaren stabiel.

.....

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Tabel 3 *Heffingsgrondslagen*

	2000	2005	2009
Belastingpeil (procenten bbp)	39,9	37,6	38,2
<i>waarvan aandeel:</i>			
Arbeid	51%	48%	55%
Kapitaal	20%	20%	14%
Consumptie	29%	32%	31%

Bron: Eurostat (2011), p. 226

Tabel 4 geeft maatregelen in overweging die voor bijna de helft neerslaan bij het bedrijfsleven, zodat de belastingdruk op kapitaal toeneemt en waarbij de lasten verder vooral stijgen voor mensen met hoge(re) inkomens. Ook sommige van deze maatregelen verdienen nog een korte toelichting. Op dit moment is een aftrekpost meer waard, wanneer iemand in een hogere tariefschijf valt. Door aftrekposten voortaan bij iedereen in aanmerking te nemen tegen het tarief van de eerste schijf (33,1%) – in de vorm van een korting op de verschuldigde belasting – neemt de belastingdruk voor mensen met aftrekposten uit de hogere tariefschijven toe en stijgt de opbrengst van de inkomensheffing met € 1,5 mrd (zie kader). De invoering van een hoger toptarief voor mensen met een maandinkomen van meer dan € 10.000, de verzwaring van de erfbelasting en het afschaffen van de mrb-vrijstelling voor oude auto's (een passie van vermogenden) passen in het streven de lastenstijging naar draagkracht over iedereen om te slaan.

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Alle aftrekposten tegen het tarief van de eerste schijf

Twee burens wonen in een identieke koopwoning. Ze zijn jaarlijks € 12.500 hypotheekrente verschuldigd en doen aftrekbare schenkingen van € 1.500. De een heeft te maken met het tarief van de derde schijf (42%), de ander verdient aanzienlijk meer en betaalt over de top van zijn inkomen 52%. Het fiscale voordeel van beide *aftrekposten* is voor de een $0,42 \times 14.000 = € 5.880$. Het voordeel voor de ander bedraagt $0,52 \times 14.000 = € 7.280$. Het alternatief waarbij de aftrekposten voor iedereen evenveel waard zijn, houdt in dat de belastingaanslag wordt vermindert met een *belastingaftrek* gelijk aan 33,1% (tarief eerste schijf) van het totaal van de aftrekposten. Het fiscale voordeel is dan voor beide burens even groot. Zij besparen voortaan (slechts) $0,331 \times 14.000 = € 4.634$. De schatkist vaart wel bij deze systeemwijziging en het nadeel neemt toe met het inkomen. Voor lage inkomens, in de eerste schijf, verandert er niets.

Bezuinigingen en belastingverhogingen treffen generaties in uiteenlopende mate. Bij de vormgeving van het pakket van € 15 mrd kan daar rekening mee worden gehouden. Tegenover bezuinigingen op de kinderopvang, de kinderbijslag en schoolboeken, die vooral de groep van 30 tot 50-jarige ouders raken, kan bijvoorbeeld een verhoging van de AWBZ-premie voor senioren staan. Een verhoging van de AWBZ-premie uitsluitend voor ouderen valt te verdedigen, omdat zij als groep een groot beroep op voorzieningen voor verzorging en verpleging doen. Bovendien zijn 65-plussers vrijgesteld van de heffing van premie voor de Algemene Ouderdomswet (AOW). Hun bruto-nettotraject bevat dus ruimte om de AWBZ-premie te verhogen.¹⁹ De negatieve invloed van deze lastenverzwaring op het arbeidsaanbod blijft beperkt, omdat veruit de meeste senioren zich al hebben teruggetrokken van de arbeidsmarkt. Dankzij de netto-nettokoppeling van de AOW-uitkering blijft de koopkracht van ouderen die moeten rondkomen van uitsluitend een AOW-uitkering onverlet, ondanks de verhoging van de AWBZ-premie.

.....

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

Tabel 4 *Tekortverkleinende fiscale maatregelen (€ mrd)*

<i>Inkomensheffing/loonheffing</i>	3,75
Van inkomensaf trek naar belastingaf trek (af trekposten voor iedereen tegen tarief van de eerste schijf)	1,5
Eigenwoningforfait van 0,6% naar 0,7%	0,35
Beperking van de zelfstandigenaf trek	0,65
Beperking van de giftenaf trek	0,1
Geen verlaging fiscale bijtelling werknemers voor energiezuinige auto's	0,25
Verhoging toptarief inkomstenbelasting tot 60 procent vanaf € 125.000	0,4
Verhoging AWBZ-tarief voor 65-plussers	0,5
<i>Erfbelasting</i>	
Verhoging tarief schenk- en erfbelasting	0,6
<i>Bedrijfsleven</i>	
Verhoging tarief vennootschapsbelasting van 20-25% tot 28%	2,5
Minder fiscale faciliteiten voor de landbouw	0,5
<i>Motorrijtuigenbelasting</i>	
Afschaffen vrijstelling MRB auto's ouder dan 25 jaar	0,15
Totaal	7,5

Besluit

Ik heb de ondankbare taak op mij genomen in tabel 2 en 4 maatregelen op te sommen die het samen mogelijk maken om – rekening houdend met forse uitverdieneffecten – het feitelijke begrotingstekort in 2013 terug te brengen tot 3% van het bruto binnenlands product. Voorlopig is dat wat 'Europa' van Nederland en een groot aantal andere lidstaten van de Unie eist. De meeste

.....

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

van de in tabel 2 genoemde bezuinigingsmogelijkheden zullen binnen de PvdA een lauw onthaal krijgen. Maar alleen met lastenverzwaringen komen we er toch echt niet.

Door de traditioneel geringe affiniteit van links met bezuinigen op overheidsuitgaven bestaat geen draaiboek met voor sociaal-democraten aanvaardbare ingrepen. Liever worden door gangbare macro-economische modellen voorspelde omvangrijke uitverdieneffecten gebruikt als argument tegen forse besparingen. Maar uitverdieneffecten kunnen kleiner uitvallen, naarmate vertrouwenseffecten een grotere rol spelen. En dan nog: we staan met de rug tegen de door de lidstaten van de Europese Unie zelf opgemetselde budgettaire muur, tenzij we daar het breekijzer in zouden willen zetten ■

Literatuur

- Allers, M.A., J. de Haan, en C.A. de Kam (1994), Het ongelijk van Robert Barro, *Economisch Statistische Berichten*, 79 (3951), 201-203
- Beetsma, R.M.W.J. (2011), Na de crisis: begrotingsbeleid en institutionele aanpassingen in de Europese Unie, in J.H.M. Donders en C.A. de Kam (redactie), *Jaarboek Overheidsfinanciën 2011*, Den Haag: Sdu Uitgevers, 119-136
- Centraal Planbureau (2010a), *Keuzes in kaart 2011–2015. Effecten van negen verkiezingsprogramma's op economie en milieu*, Den Haag: CPB
- Centraal Planbureau (2010b), *SAFFIER II. 1 model voor de Nederlandse economie, in 2 hoedanigheden voor 3 toepassingen*, CPB Document 217, Den Haag: CPB
- Centraal Planbureau (2011), *Macro Economische Verkenning 2012*, Den Haag: Sdu Uitgevers
- Centraal Planbureau (2012), *Centraal Economisch Plan 2012*, Den Haag: Sdu Uitgevers
- Eurostat (2011), *Taxation Trends in the European Union*, Luxembourg: Publications Office of the European Union
- Jongen, Egbert, Leon Bettendorf, en Paul Muller (2011), *Ex post analyse effect kinderopvangtoeslag op arbeidsparticipatie*, CPB Notitie 23 december, Den Haag: Centraal Planbureau
- Kam, Flip de (2011), Waar we heengaan, Wilders zal wel zien. Het financieel kader bij het regeerakkoord en het gedoogakkoord, in Paul de Bijl, Arnoud Boot, Elmer Sterken, Pieter Gautier en Hans Sterk (red.) *Jaarboek 2011. Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, Den Haag: Sdu Uitgevers, 67-82
- Kam, Flip de, en Koen Caminada (2010), Fiscaal instrumentarium voor economisch herstelwerk, *Socialisme & Democratie*, 67 (1+2), 20-34
- Sadiraj, Klarita, Debbie Oudijk, Hetty van Kempen, en John Stevens (2011), *De*

.....

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

ontwikkeling van het persoonsgebonden budget in nationaal en internationaal perspectief, SCP-publicatie 2011-17, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

- Sociaal en Cultureel Planbureau (2004), *Prestaties van de publieke sector. Een internationale vergelijking van onderwijs, gezondheidszorg, politie/justitie en openbaar bestuur*, SCP-publicatie 2004-18, Den Haag: SCP
- Trimp, L., en C.A de Kam (2011), De drukverdeling van collectieve lasten, *Economisch Statistische Berichten*, 96 (4623), 698-701
- Tweede Kamer (2010–2011), *Nota over de toestand van 's Rijks Financiën. Brief van de minister van Financiën*, 32 500, nr. 29
- Tweede Kamer (2011–2012), *Nota over de toestand van 's Rijks financiën. Miljoenennota 2012*, 33 000, nr. 2

Noten

- 1 Met die maatregelen is in de periode van 2011 tot 2015 in totaal € 14,83 mrd gemoeid. De afgesproken ombuigingen tellen op tot netto € 9,88 mrd, de collectieve lasten stijgen met € 4,95 mrd. Het in de media rondzingerende bedrag van € 18 mrd bestaat uit de hier genoemde € 14,8 mrd plus € 3,2 mrd aan tekortverminderende maatregelen die al besloten lagen in de begroting voor het jaar 2011 van het vorige (demissionaire) kabinet. Bij de bepaling van deze mutaties was het ijkpunt de in het najaar van 2010 voorziene ontwikkeling van de openbare financiën, wanneer het beleid van het kabinet-Balkenende IV ongewijzigd zou worden voortgezet (het 'basispad'). De cijfers hangen af van de gekozen definitie van ongewijzigd beleid. Bij een basispad zonder enige lastenstijging voor de collectief gefinancierde zorg, verzwart het kabinet-Rutte de lasten bijvoorbeeld nog veel meer. De cijfers zeggen dus niet alles. Bij zijn aantreden koos het kabinet-Rutte bovendien voor een presentatie van de cijfers die beter in het ideologische straatje van het kabinet paste. (Zie voor een toelichting op de cijfers: De Kam (2011), p. 75.) Het kabinet presenteerde netto bezuinigingen van € 13,5 mrd en slechts € 1,3 mrd aan lastenverzwaringen.
 - 2 Afgaande op becijferingen van het Centraal Planbureau zou het in gang gezette budgettaire beleid in de lopende kabinetsperiode 0,4 procentpunt economische groei per jaar kosten. Volgens de destijds opgestelde projecties van het CPB resteerde in de periode 2011 tot 2015 een gemiddelde groei van het bruto binnenlands product met slechts 1,25% per jaar. Volgens de huidige inzichten bedraagt de economische groei in de lopende kabinetsperiode zelfs minder dan 1% per jaar. Daar knagen uitverdieneffecten van nieuwe bezuinigingen en lastenverzwaringen nog weer een stuk(je) van af.
 - 3 Tweede Kamer (2010–2011), p. 13.
 - 4 Bij de meest strikte interpretatie van de begrotingsregel moet het nu voor 2015 verwachte tekort (3,3%) zijn teruggebracht tot de 0,9% van het bbp die
-

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

bij het aantreden van het kabinet werd beoogd. Het verschil van 2,4 procentpunt komt in 2015 overeen met een bedrag van circa € 16 mrd (namelijk: 2,4% van € 669 mrd, zie tabel 1), ongerekend uitverdieneffecten. Hoogstwaarschijnlijk kiest het kabinet voor een minder ambitieuze aanpak, omdat VVD, CDA en gedoogpartner PVV heel verschillende accenten wensen te leggen. Maar ook in dat geval staat het kabinet voor een zware opgave.

- 5 De 3%-norm heeft betrekking op het feitelijke begrotingstekort. Het feitelijke saldo van de overheidsbegroting weerspiegelt deels ook het niveau van de economische bedrijvigheid. Tijdens een periode van hoogconjunctuur klotsen de belastinggelden over de rand van de schatkist en is betrekkelijk weinig geld nodig voor uitkeringen aan mensen zonder werk. Omgekeerd vallen bij economische tegenwind de belastingopbrengsten tegen en is veel meer geld voor sociale uitkeringen nodig. Nederland heeft zich in het raamwerk van Europese begrotingsafspraken ook verplicht om dit structurele tekort op middellange termijn terug te brengen tot ten hoogste 0,5% van het bbp. Het structurele begrotingssaldo wordt berekend door het feitelijke saldo te corrigeren voor de stand van de conjunctuur. Zolang het feitelijke tekort groter is dan 3% van het bbp, moet het structurele tekort in elk geval met gemiddeld 0,75 procentpunt per jaar verbeteren. Ook daarvan is geen sprake: het structurele begrotingstekort stijgt van 2,7% bbp dit jaar tot 3,0% bbp in 2013. Bij deze norm is een probleem dat het structurele saldo op verschillende manieren kan worden berekend. Tot dit jaar deden het Centraal Planbureau en de Europese Commissie dat elk op hun eigen manier. Tegenwoordig volgt het CPB de berekeningswijze van de Commissie, omdat de EC-methode wordt gebruikt om te beoordelen of en in hoeverre een lidstaat zich aan gemaakte begrotingsafspraken houdt (Centraal Planbureau (2011), p. 62.) Het Planbureau gebruikt de eigen methode nog steeds, maar publiceert de resultaten niet meer, om verwarring te voorkomen. Sturen op het structurele tekort is in zoverre lastig, dat de bepaling ervan arbitraire elementen kent.
- 6 Centraal Planbureau (2010b).
- 7 Wel onderstreept de zwakke staat van de overheidsfinanciën in hun visie de noodzaak om te komen tot structurele hervormingen van onder andere de woningmarkt en de arbeidsmarkt. Hier is het probleem dat het enkele tot vele jaren zal duren, voordat de met die hervormingen nagestreefde hogere economische groei en sanering van het overheidsbudget zich daadwerkelijk manifesteren. Anders gezegd, structurele hervormingen – hoe gewenst op zichzelf ook – leveren geen bijdrage aan de door de afspraken in EU-verband noodzakelijke onmiddellijke verbetering van het begrotingssaldo.
- 8 Denk aan de commotie in Midden- en Oost-Europa over het door de PVV ingerichte meldpunt voor overlast door Polen, Roemenen en Bulgaren en de daarover door het Europees Parlement aangenomen afkeurende motie.
- 9 Allers et al. (1994).
- 10 De gezinsbesparingen verdubbelen tussen 2010 en 2013 tot 8% van het besteedbare inkomen; zie: Centraal Planbureau (2012), p. 119.

Flip de Kam – Met de rug tegen de muur

- 11 Het regeerakkoord voorziet in een verhoging van de AOW-gerechtigde leeftijd tot 66 jaar in 2020 en opent de mogelijkheid van een verdere verhoging tot 67 jaar in 2025.
- 12 Beetsma (2011), p. 126 en de daar aangehaalde literatuur. Het gaat hier om samenhangen die zijn gevonden op basis van reeksen historische cijfers. Daarbij laat zich raden hoe de oorzakelijke verbanden precies liggen. Wel is het aannemelijk om te veronderstellen dat naarmate uitkeringen verder achterblijven bij de lonen van werkenden, uitkeringsontvangers voor zover nodig sterker worden geprikkeld om aangeboden betaald werk te aanvaarden. Deze gedachte ligt ook aan de basis van de arbeidskorting in de inkomensheffing, die destijds met instemming van de PvdA is ingevoerd en die ertoe leidt dat werkenden van hetzelfde bruto inkomen maandelijks netto € 135 meer overhouden dan uitkeringsontvangers.
- 13 Het betreft de Research en Development Aftrek (€ 375 mln) en de Afdrachtvermindering speur- en ontwikkelingswerk (€ 715 mln). Zie: Tweede Kamer (2011–2012), p. 25-26.
- 14 Klarita et al. (2011).
- 15 Jongen et al. (2011).
- 16 Het Budgettair Kader Zorg stelt een bovengrens aan de netto zorguitgaven, dat zijn de collectief gefinancierde bruto zorguitgaven verminderd met de opbrengst van eigen betalingen. Op de collectieve uitgaven wordt door de hogere eigen betalingen dus een half miljard euro bespaard en de financiering verschuift van premiebetalers naar gebruikers van door huisartsen verleende zorg.
- 17 Sociaal en Cultureel Planbureau (2004), p. 181.
- 18 Trimp en De Kam (2011), p. 700. Bij de becijfering is 80% van de opbrengst van de indirecte belastingen en 90% van de opbrengst van de directe belastingen van het Rijk en de sociale premies aan huishoudens toegerekend.
- 19 Dit argument verliest aan kracht, naarmate de AOW sneller wordt gefiscaliseerd.

De troep opruimen

De overheidsfinanciën moeten op orde gebracht worden, ook als de Europese 3% niet heilig is. De opgave voor links is lastig maar deels eenduidig. Er moet gesneden worden in de fiscale subsidies op vermogen in verschillende vormen: eigen huis, pensioen en beleggingen.

Paul Tang

Well, here's another nice mess you've gotten me into!' Mark Rutte en Jan-Kees De Jager doen denken aan Laurel en Hardy. In het najaar van 2010 hebben ze gepleit voor een eurocommissaris die de overheidsbegrotingen van lidstaten in de gaten houdt en zo nodig corrigeert, met als ultieme sanctie verwijdering uit de euro. Nog geen halfjaar later moet Nederland zelf voor de eurocommissaris vrezen. Het is hilarisch maar niet om te lachen, in elk geval niet voor PvdA-ers. De PvdA in Den Haag heeft het serieuze pleidooi van het komische duo ondersteund: de komst van zo'n eurocommissaris is eerder als voorwaarde voor steun aan enig euro-akkoord gesteld. De PvdA in Brussel heeft zich niet onbetuigd gelaten. Volgens Thijs Berman hebben de regeringsleiders te lang elkaar de hand boven het hoofd gehouden: 'met desastreuze gevolgen want begrotingen werden schaamteloos overschreden.'

Een begrotingscommissaris is een prima oplossing. Maar voor welk probleem? Zeker, Griekenland heeft geen enkele begrotingsdiscipline gehad, en heeft tekorten laten oplopen en zelfs proberen te verdoezelen. Maar Ierland en Portugal hebben zich aan de budgettaire regels gehouden: voor het uitbreken van de kredietcrisis was in die landen het tekort minder dan 3% en de schuld minder dan 60% van het nationaal inkomen. De begrotingscommissaris zou tegen hen niet hebben hoeven op te treden. Toch hebben deze lidstaten moeten aankloppen bij het Europese noodfonds; Ierland door de last van failliete banken en Portugal door de last van een inflexibele economie.

Paul Tang is econoom en oud-Kamerlid voor de PvdA

.....

Paul Tang – De troep opruimen

Olli Rehn bekleedt de rol van de door Nederland zo vurig gewenste eurocommissaris. Hij heeft duidelijk gemaakt dat Nederland in 2013 een tekort van niet meer dan 3% van het nationaal product mag hebben, terwijl het tekort volgens de laatste voorspelling van het CPB dan 4,5% zal bedragen. Voor de grens aan het tekort zijn weinig betere redenen te vinden dan dat 3 een Bijbels getal is. Rehn heeft zelfs geen verdere reden nodig: afspraak is afspraak.

De afspraak van 3% zou destijds problemen met Ierland en Portugal niet hebben voorkomen maar zal nu tot problemen leiden. Eén grens voor een zeer divers Europa is vragen om die problemen. Zo houdt de 3%-norm geen rekening met de forse verschillen in rente. De financiële markten richten de waarschuwing 'geld lenen kost geld' niet aan Duitsland, Finland en Nederland; de rente is voor deze landen juist opvallend laag. De lage rente voor veilige landen is een signaal dat deze landen minder moeten sparen en meer besteden.

Omgekeerd, voor de niet zo veilige landen is er meer dan één signaal dat zij juist meer moeten sparen en minder besteden. Als overheden en bedrijven in landen als Griekenland of Spanje hun schulden willen aflossen, dan kan het niet anders dan dat Duitsland en Nederland minder vermogen opbou-

wen. Lagere tekorten op de lopende rekening in Zuid-Europa vragen lagere overschotten elders. Wordt er niet naar het signaal van de rente geluisterd, dan dreigt de 'paradox of thrift': alle pogingen om te sparen leiden juist tot minder besparingen. Want minder besteden

betekent minder vraag en minder groei zodat aflossen van (nominale) schulden alleen maar moeilijker wordt. In de huidige situatie van wegzakende groei in de Europese Unie is die paradox verre van denkbeeldig.

Het is duidelijk dat de PvdA zich niet door de Europese norm van 3% moet laten leiden. En het is duidelijk dat de PvdA zich niet door de norm van het kabinet moet laten leiden. In het regeerakkoord is afgesproken en ingebakken dat bij een beetje tegenvaller extra bezuinigingen nodig zijn, ongeacht de economische situatie. Dat de tegenvaller meer dan een beetje is,

Een grens van 3% voor een zeer divers Europa is vragen om problemen

.....

Paul Tang – De troep opruimen

heeft het kabinet vooral aan zichzelf te wijten: de lastenverzwaring in 2012 en de bezuinigingsretoriek vanaf 2010 hebben de consumenten voorzichtig gemaakt, de consumptieve bestedingen onder druk gezet en de economische groei aangetast.

Het is onduidelijk welk Europa de PvdA voorstaat, en dat wreekt zich. Er is gepleit voor centrale, Brusselse coördinatie. Daarbij is voorbijgegaan aan de uitwerking daarvan. Klakkeloos zijn de eisen van het Stabiliteitspact overgenomen. Daarbij is ook voorbijgegaan aan de mate van coördinatie. Klakkeloos is het al oude idee van subsidiariteit opzij geschoven. Het is echter nog steeds denkbaar om monetaire eenheid te combineren met minimale budgettaire eisen. De econoom Willem Bouter noemt dat het Europa van ‘brokken maken, brokken betalen’.¹

Uitgangspunt is dat een land ordelijk bankroet kan gaan. De last van de schuld wordt gedragen door het land zelf en kan slechts worden overgedragen aan beleggers in die schuld, en niet aan andere lidstaten. Een bankroet kan nu nog niet zonder banken mee te sleuren en zonder andere landen te besmetten. Dat moet veranderen. Voorwaarde is daarom dat banken hun beleggingen voldoende spreiden, en bijvoorbeeld niet overmatig beleggen in overheidsschuld van hun eigen land. Voorwaarde is ook een (groot) fonds dat als ‘lender of last resort’ kan optreden. Uiteindelijk moet zo’n fonds onder de verantwoordelijkheid van de lidstaten vallen en niet van de Europese Centrale Bank, omdat er geld van de belastingbetalers op het spel staat. De ECB heeft niet voldoende politiek mandaat om over dat geld te beslissen.

Politieke partijen staan voor de opgave om de overheidsfinanciën op orde te brengen, ook als de Europese 3% niet heilig is. De opgave voor links is lastig maar deels eenduidig. Er moet gesneden worden in de fiscale subsidies op vermogen in verschillende vormen: eigen huis, pensioen, beleggingen. Deze subsidies zijn niet alleen groot maar ook grotesk: ze betekenen een persverse solidariteit van arm met rijk. Dat geldt niet alleen voor de hypotheekrenteaftrek, waarvoor de nodige voorstellen tot aanpassing al circuleren. Het geldt

.....

Dat de tegenvaller meer dan een beetje is, heeft het kabinet aan zichzelf te wijten

.....

Paul Tang – De troep opruimen

ook voor pensioen en beleggingen. Zo betaalt de laagopgeleide premie voor het pensioen van de hoogopgeleide, door een verschil in levensverwachting. Het maximeren van fiscaal begunstigde pensioenopbouw is daarom gewenst. Zo zou tot een inkomen van anderhalf modaal de pensioenpremie aftrekbaar voor de belastingen kunnen blijven, en daarboven niet. Verder blijft de vermogenswinst op beleggingen in Nederland onbelast door het systeem van vermogensrendementsheffing, terwijl het vermogen toch al uiterst scheef verdeeld is.

Tegen het beperken van de fiscale subsidies op vermogen zal worden ingebracht dat het sparen ontmoedigt. Dat is ook de bedoeling. Er is geen goede reden om massaal private bezitsvorming aan te moedigen. De fiscale subsidies moedigen mensen bovendien aan om geld in financieel vermogen te steken en dus niet om dat geld te besteden aan investeringen in zichzelf. Iedereen die een voorstander is voor een leven lang leren, zou een tegenstander van fiscale subsidies op financieel vermogen moeten zijn. Beter dan het vormen van financieel kapitaal is investeren in menselijk kapitaal, zeker in een economie waar de nadruk op kennis steeds groter is geworden en nog groter wordt. Met het snijden in fiscale subsidies is de opgave voor gezonde overheidsfinanciën nog niet volbracht. Daarom zal ook links moeten kijken naar de onbeheersbare uitgaven in de zorg of naar ineffectieve toeslagen voor kinderopvang. De opgave is lastig voor elke partij.

‘A nice mess’ heeft het kabinet Nederland bezorgd. De troep moet worden opgeruimd. Dat hoeft niet al in 2013. Maar er moet nu voor 2013 en later ingegrepen worden ■

Noot

- 1 Zie voor een uitgebreide uitleg Willem Buijer en Ebrahim Rahbari (2011) *Global Economics View; The future of the euro area: fiscal union, break-up or blundering towards a ‘you break it you own it Europe’*.

Juist een links kabinet moet solide begroten

De kans op verkiezingen en een links kabinet stijgt nu het kabinet-Rutte op het punt staat maatregelen te nemen die de economische malaise doen toenemen. Linkse partijen moeten zich hierop voorbereiden en nu al zoeken naar bezuinigingsmaatregelen en belastingverhogingen waar zij het over eens kunnen worden. Dat deze nodig zullen zijn staat vast: een hoge staatsschuld is immers ook voor links onwenselijk.

Alfred Kleinknecht

Men hoeft geen hardleers keynesiaans econoom te zijn om te beseffen dat tekortreductie op een moment waar de economische groei al negatief is, de economie nog dieper de malaise instuurt. In een situatie van economische krimp moet je niet nog extra koopkracht uit de economie wegzuigen. Anders kan makkelijk een negatieve spiraal ontstaan met minder groei, daardoor tegenvallende belastinginkomsten en hogere uitgaven (bijvoorbeeld voor uitkeringen) – en dan opnieuw de behoefte om te bezuinigen et cetera. Een goede illustratie van een dergelijke zelfgeschapen vicieuze cirkel zijn de drie opeenvolgende bezuinigingsrondes van minister Zalm in de kabinetten-Balkenende vanaf 2002. Gelukkig werd het kabinet hier uiteindelijk uit bevrijd doordat rond 2005/2006 de wereldeconomie aantrok.

De Nederlandse staatsschuld is (ondanks de bankenreddingen na de ‘Lehman crash’) nog steeds goed hanteerbaar. Het feit dat de staat tegen historisch lage rentes kan lenen onderstreept dat de kapitaalmarkt dit ook vindt. Dit is overigens geen reden om dan maar lekker de teugels te laten vieren, maar men moet ook niet krampachtig doen. Er is onder economen een brede consensus dat reductie van het tekort van 4,5% van het nationaal product

Alfred Kleinknecht is hoogleraar aan de TU Delft

.....

Alfred Kleinknecht – Juist een links kabinet moet solide begroten

naar 3% de groei van het nationaal product met minimaal 1 procentpunt zal doen verminderen. Waarom doen we onszelf dit aan? Of je nu ‘slim’ bezuinigt (Verhagen) of minder slim, er blijft het feit dat je koopkracht ter grootte van 1,5% van het nationaal product uit de economie wegzuigt. Dat is niet niks. En dat is niet handig tijdens een recessie.

Maar, helaas, dit kabinet moet wel. Want men had in de afgelopen maanden een hele grote mond in Europa. Men toonde zich de grootste scherp-slijper van Europa toen het erom ging dat anderen moesten bezuinigen. Bij de anderen kon het niet keihard genoeg gaan. Nu zijn we zelf aan de beurt. Als je nu komt met smoesjes dat het (even) niet kan om van 4,5% naar 3% te komen (stukken minder dan wat de Grieken moesten bezuinigen!), dan maak je je onsterfelijk belachelijk in heel Europa. Ik zie de karikaturisten en columnisten hun pennen al slijpen. Mocht men straks met een tekort voor 2013 van meer dan 3% uit het Catshuis komen, dan produceert dit bovendien nog ‘collateral damage’ elders. Rond de Middellandse Zee zal men zich afvragen of men wel al die offers van de bevolking moet vragen, terwijl zelfs de Nederlanders het niet zo nauw nemen.

Nu de crisis wordt verscherpt met bezuinigingen op een moment dat dit het slechtste uitkomt, stijgt de kans op meer economische malaise – en dit zal de populariteit van het kabinet doen dalen. Daarmee stijgt de kans op een kabinet over links na de verkiezingen. Het wordt tijd dat links zich

hierop voorbereidt. We moeten zeker niet krampachtig doen over een procentje meer of minder tekort op de korte termijn. Maar we moeten ons wel realise-

We moeten niet krampachtig doen over een procentje meer of minder tekort op de korte termijn

ren dat na de bankenreddingen de overheidsfinanciën er zodanig bijstaan, dat het substantieel verhogen van de staatsschuld geen optie is. Bovendien loopt een links kabinet met een oplopende staatsschuld in de goed geslepen propagandamessen van de VVD.

We moeten ons ook realiseren dat een hoge staatsschuld een mechanisme is van herverdeling van inkomen van arm naar rijk. Iedereen, arm of rijk, moet meer belasting betalen, zodat de overheid de rente op de staatsschuld kan opbrengen, maar alleen de welgestelden onder ons verdienen ook rente op staats-

.....

.....

Alfred Kleinknecht – Juist een links kabinet moet solide begroten

obligaties (direct of via pensioenfondsen). Een hoge Nederlandse staatsschuld creëert dus een weliswaar relatief laag renderende maar veilige haven voor beleggingen van de welgestelden. Voor de welgestelden is rente op de staatsschuld een broekzak-vestzakoperatie – maar onze arme medeburgers hebben geen vestzak. Mede omdat rechts erin geslaagd is in de naam van ‘supply-side politics’ het belastingstelsel minder progressief te maken, werkt staatsschuld denivellerend. Ook daarom hoort links te staan voor solide begrotingen.

Het eerste wat bij een formatie over links nodig is, zijn belastingverhogingen. Zonder extra belastinginkomsten kan een links kabinet geen kant op. Links moet al in de verkiezingscampagne duidelijk maken dat er een einde moet komen aan de groeiende discrepantie tussen private rijkdom en publieke armoede – en de discrepantie tussen een groeiend leger van werkende armen en mensen met exorbitante inkomens aan de top. Het moet aan mensen uit te leggen zijn: onder een links kabinet betaal je meer belasting. Dan rij je maar in een 4-cylinder in plaats van een 8-cylinder – daarvoor krijgt een gehandicapt kind wel extra hulp op school. Een links kabinet moet in goede tijden een royaal begrotingsoverschot halen, zodat bij slechte conjunctuur ruimte is om tegen te sturen. Een minimale doelstelling zou moeten zijn dat – gemiddeld over een conjunctuurcyclus – de staatsschuld (absoluut) niet meer stijgt. Relatief, als percentage van het nationaal inkomen kan ze dan dalen naarmate het nationaal inkomen stijgt.

Er zouden nu een aantal economen van PvdA, SP en GroenLinks aan het werk moeten, zeg maar mensen van het statuus van Flip de Kam. Doel is het doorlichten van het bestaande belastingstelsel op zoek naar rechtse hobby's waardoor Nederland in het buitenland wel eens als belastingparadijs wordt gekarakteriseerd. Een ander doel is het zoeken naar mogelijkheden van belastingverhogingen waarover alle drie partijen het over eens zijn. Bovendien moeten de uitgaven van de overheid worden doorgekamd. Voordat men serieus kan praten over een regeerakkoord moet er eerst een lijstje afgevinkt worden van aftrekposten en overheidsuitgaven die we minimaal willen schrappen, én van belastingen die omhoog kunnen.

Zonder extra belastinginkomsten kan een links kabinet geen kant op

.....

Alfred Kleinknecht – Juist een links kabinet moet solide begroten

Het gaat mogelijk te ver om CDA en VVD te karakteriseren als de meest cliëntelistische partijen van Europa (rond de Middellandse Zee lijkt het nog erger te zijn), maar het kan niet al te moeilijk zijn om uitgaven- en aftrekposten te vinden waarmee zij in het verleden hun clientèle hebben bediend. Bovendien moet er een lijstje voorstellen komen voor de vergroening van het belastingstelsel.

Een voorbeeld: Cees van Beers en coauteurs hebben lijsten geproduceerd van subsidies waarmee milieuvervuiling wordt gesubsidieerd.¹ Een actueel voorbeeld zijn de subsidies op fossiele brandstoffen voor grote bedrijven.² Deze subsidies geven toe aan wensen van specifieke belangengroepen en gaan in tegen het algemene belang. Mancur Olson heeft in een klassieke bijdrage uit 1965 overtuigend beargumenteerd dat cliëntelisme op langere termijn de economische groei schaadt.³ Door onder andere de lijstjes van Van Beers c.s. rigoureus af te werken slaan we drie vliegen in een klap: (1) vereenvoudiging van regelgeving, (2) gezondere overheidsfinanciën, en (3) welvaartsgroei met minder vervuiling.

En inderdaad: als zaken als milieuschadelijke subsidies rigoureus worden aangepakt, dan zullen er allerlei belangengroepen ontstaan die moord en brand schreeuwen – maar dat hoort bij goed beleid. Met een beetje creativiteit moet nog veel meer te vinden zijn. Aan de slag! ■

Noten

- 1 Van Beers, C.P. & de Moor, A.: Public subsidies and policy failures: how subsidies distort the natural environment, equity and trade, and how to reform them, Cheltenham: Edward Elgar, 2001. Van Beers, C.P., Bergh, J. C. J. M. van den, de Moor, A. & Oosterhuis, F. (2007): 'Determining the environmental effects of indirect subsidies: integrated method and application to the Netherlands', *Applied Economics*, Vol. 39, p. 2465 – 2482.
- 2 Zie een recent: <http://groenlinks.nl/Schaf+subsidies+fossiele+brandstof+voor+grote+bedrijven+af>
- 3 Mancur Olson (1965): *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1st ed. 1965.

Het sleutelwoord is vertrouwen

Aan structurele hervormingen kunnen we niet ontkomen. En een hervormingsprogramma dat pijnloos is, bestaat niet. Maar het is zinloos onszelf de put in te praten. Als de juiste maatregelen worden getroffen en een programma wordt ontwikkeld dat perspectief biedt, dat de groei bevordert, dat fair is, en dat de betrokkenheid van alle burgers weet te genereren, dan zal het vertrouwen in de economie zich herstellen.

Kees van Paridon

Vertrouwen is een cruciale factor voor een gezonde ontwikkeling van een samenleving, en daarbinnen zeker ook voor de ontwikkeling van de economie. Vertrouwen in eigen kunnen, in de medemens, in de toekomst, in de regering, in de mensen met verantwoordelijkheden, in de elite, in politieke partijen, in de kerk, in maatschappelijke organisaties. Is dat vertrouwen aanwezig, dan weten mensen wat ze moeten doen en durven ze ook risico's te nemen, onzekere paden in te gaan, kansen te grijpen, te investeren in zichzelf en in risicovolle projecten. Het spiegelbeeld is een samenleving waarin men zichzelf en elkaar niet meer vertrouwt, waarin men naarstig de eigen positie beschermt en afschermt, waarin men zich verzet tegen veranderingen en waarin risico's gemeden worden, waarin men vooral bang is voor de ander.

Het beeld van de afgelopen tien jaar is dat in Nederland het vertrouwen steeds verder is ondermijnd; het is geërodeerd in een golf van negativisme, wantrouwen en bangmakerij. De economische gevolgen, hoe moeilijk ook in te schatten, zijn aanzienlijk en hebben de Nederlandse economie nu in een moeilijk parket gebracht. Illustratief is een grafiek die Coen Teulings op 20 maart liet zien bij de presentatie van het Centraal Economisch Plan 2012.

Kees van Paridon is hoogleraar Economie bij de Erasmus Universiteit

.....

Kees van Paridon – Het sleutelwoord is vertrouwen

Een van de sheets toont de haast continue daling van de consumptiequote vanaf 2000, van ongeveer 49% bbp naar 44%. Die daling heeft een negatieve invloed gehad op de bestedingen, en daarmee op de groeiperspectieven van Nederland in de laatste tien jaar. Meer vertrouwen had tot hogere bestedingen geleid, tot meer groei en zo tot betere economische perspectieven. Hoe heeft dat vertrouwen zo kunnen afnemen?

Ontwikkeling consumptiequote, als percentage van bbp, 1990-2015

Rond 2000 ontstond er kritiek op de Paarse kabinetten. Fortuyn muntte zijn slogan 'de puinhopen van Paars'. Ook al was zeker kritiek mogelijk, puinhopen was zwaar overdreven. De Nederlandse economie had in de jaren negentig juist een opmerkelijk gunstige ontwikkeling doorgemaakt, met sterke groei, veel meer banen, lage werkloosheid, dalende belastingdruk, en gunstige budgetcijfers. Niet voor niets keek men in het buitenland met afgunst naar Nederland. Maar het beeld van Paarse puinhopen nestelde zich wel in de hoofden van de mensen. Daarmee sloop onzekerheid de samenleving binnen.

.....

.....

Kees van Paridon – Het sleutelwoord is vertrouwen

Andere ontwikkelingen die indruk maakten aan het begin van het millennium waren de aanslagen op het WTC in New York, de opkomst in Nederland van nieuwe politieke partijen en de formulering van een nieuwe politieke agenda. Dat alles zorgde voor onrust, voor groeiend wantrouwen en toenemende onzekerheid. Daarbij werd de vermeende slechte economische situatie als aangrijpingspunt genomen voor een hard overheidsbeleid. De achtereenvolgende kabinetten Balkenende en ook Rutte hebben bijna voortdurend de boodschap naar voren gebracht dat de problemen van Nederland ernstig zijn en dat hardhandige aanpassingen niet kunnen worden vermeden. Eerst door de zure appel heen bijten, en dan genieten van de daarmee te verwachten opbrengsten, dat was steeds het credo. Maar zover kwam het telkens niet. Vanwege recessies als in 2002 en de scherpe crisis van 2009 kwam van dat aangekondigde herstel nauwelijks iets terecht.

De groei bleef achter bij de verwachtingen, het overheidsbudget kwam zeker na de bankencrisis van 2008 verder onder druk te staan, en de werkloosheid begon weer op te lopen. Ook al verkeert ons land nog steeds in een relatief gunstige positie in vergelijking met veel andere lidstaten, toch hebben veel mensen het beeld dat het helemaal niet goed gaat, en dat alle ingrepen niets geholpen hebben om Nederland er weer bovenop te helpen.

Dat wordt nog versterkt door de observatie dat de boodschap iedere keer nog meer aangezet werd om het volgende bezuinigingsprogramma geaccepteerd te krijgen. Er trad gewenning op. Geen wonder dat veel mensen het idee hebben dat het al langer helemaal niet goed meer gaat met de Nederlandse economie. Dat Nederland tot voor kort uitstekend scoorde met groei-, werkloosheid- en begrotingscijfers, was een boodschap die men niet meer hoorde. Nu het wat minder gaat, maar nog steeds niet dramatisch, zijn mensen murw, hervormingsmoe en angstig voor aanpassingen.

Natuurlijk, bezuinigingen en zeker structurele hervormingen waren gewenst, daar had zelfs wel een tandje bij gemogen. Maar deze zaken hadden wel in de juiste dosis moeten worden aangeboden, en, nog belangrijker, ze hadden moeten worden ingebed in een programma waarin de noodzaak van dit

.....

***Mensen zijn murw,
hervormingsmoe en
angstig voor
aanpassingen***

.....

Kees van Paridon – Het sleutelwoord is vertrouwen

beleid gekoppeld was aan een positief perspectief. De boodschap had in 2000 moeten zijn dat we er alleszins redelijk voorstaan, en dat, als we dat willen handhaven, er bepaalde (soms ook pijnlijke) aanpassingen nodig zijn. Maar de toonzetting van de regering destijds was een sterke nadruk op problemen en op de noodzaak van drastische maatregelen. Juist dat heeft er mede toe bijgedragen dat het vertrouwen afnam en de onzekerheid groeide.

Tegelijkertijd gedroeg de huidige Nederlandse regering zich tegenover andere landen tamelijk hautain. Men was dan wel bereid hen te hulp te komen, maar dan moesten die landen zich wel aan strikte criteria houden en zich de bemoeienis van een EU-begrotingscommissaris laten welgevalen. En nu worden we zelf aangepakt. Het begrotingstekort is onverwacht hoger

uitgekomen, en de befaamde 3%-grens is uit zicht geraakt. We worden gedwongen een ingrijpend bezuinigingsprogramma door te voeren, om te voorkomen dat we zelf ook hardhandig door diezelfde EU-commissaris aangepakt

Om te kunnen groeien zijn investeringen nodig in infrastructuur, kennis en onderwijs

worden. In die zin lijkt de Nederlandse situatie op die van Duitsland in 2003. Het land dat zich hard had gemaakt voor een 'hard' Stabiliteits- en Groeipact om mogelijke zondaars goed aan te kunnen pakken, was het eerste land dat deze criteria schond. Dat is een pijnlijke ervaring.

Het huidige kabinet lijkt alleen geïnteresseerd te zijn in het bij elkaar schrappen van voldoende bezuinigingsmaatregelen. Dat alleen bezuinigen het vertrouwen nog verder zal ontmoedigen, en zo de economische toekomstverwachtingen nog verder negatief zal beïnvloeden, lijkt niet belangrijk gevonden te worden. De gevolgen kan men uittekenen: naar verwachting zal de groeidoelstelling niet volledig gerealiseerd worden en daarmee ook de nu nagestreefde begrotingsnorm niet, met als dreigend gevolg de noodzaak tot nieuwe bezuinigingen.

Voor alle duidelijkheid: zonder bezuinigingen gaat het zeker niet. Maar daarnaast zou een programma geschetst moeten worden waarin de mensen vertrouwen kunnen hebben, dat hun hoop op de toekomst geeft, een betere toekomst voor zichzelf én hun kinderen. Een dergelijk programma moet vol-

.....

.....

Kees van Paridon – Het sleutelwoord is vertrouwen

doen aan een paar criteria: het moet gericht zijn op duurzame groei, het moet tot een eerlijke verdeling van de lasten leiden, en het moet alle mensen – als burgers, als werknemers, als kapitaalverschaffers, als ondernemers – ertoe aanzetten hun bijdrage te leveren.

Om te kunnen groeien, dat is het eerste punt, moet de overheid investeren in infrastructuur, en bovenal in kennis en in onderwijs. Juist hier hebben we al langere tijd voor een dubbeltje op de eerste rang willen zitten. Willen we werkelijk een vooraanstaande economie blijven, duurzaam, met goede perspectieven voor zoveel mogelijk mensen, dan zijn dergelijke investeringen essentieel.

Om het vertrouwen te versterken moet mensen bovendien duidelijk gemaakt worden dat iedereen naar vermogen bijdraagt. Dat betekent soms ingrijpende maatregelen, op de woningmarkt, bij de pensioenen, in de gezondheidszorg, op de arbeidsmarkt, in de financiële markten. Niet alle wensen kunnen meer vervuld worden. Linksom of rechtsom zullen we voor allerlei zaken meer moeten gaan betalen. Lang hebben we die onwelkome boodschap voor ons uitgeschoven, maar dat is nu niet langer mogelijk. Zo zal de pensioengerechtigde leeftijd omhoog moeten, en wel zo snel mogelijk.

De mondiale economische verschuivingen, de schaarser wordende grondstoffen, de huidige problemen op de financiële markten en in het eurogebied, en de verouderende bevolking - al deze ontwikkelingen beïnvloeden onze toekomstperspectieven. Een daling van de reële inkomens is niet uit te sluiten. In een hervormingsprogramma moeten we ervoor zorgen dat de groeimogelijkheden zo optimaal mogelijk benut kunnen worden, waarbij tegelijk de beschikbaarheid en kwaliteit van voorzieningen zo goed mogelijk gehandhaafd worden. Tegelijk moet dat op een faire manier gebeuren, moeten de lasten van een dergelijk programma eerlijk worden verdeeld, maar moet ook de eigen verantwoordelijkheid van mensen niet uit het oog verloren worden.

Optimisme samen laten gaan met ingrijpende én faire maatregelen, is dat wel haalbaar? Heeft een open economie als de Nederlandse wel de speelruimte die hiervoor nodig is? Ja. Juist de jaren negentig hebben laten zien dat zo'n ommekeer wel degelijk kan. Tien jaar nadat het kabinet-Lubbers I aangetreden was en er een breed scala aan harde, pijnlijke maar ook onvermijdelijke maatregelen genomen was, begon de werkloosheid te dalen, nam de groei

.....

.....

Kees van Paridon – Het sleutelwoord is vertrouwen

toe en kreeg men ook de overheidsbegroting beter onder controle. Terwijl de meeste EU-landen langdurig bleven worstelen met hun economische ontwikkeling, wist Nederland zich juist heel sterk te manifesteren. Het kon en kan, ook als kleine, open economie. We zijn niet alleen afhankelijk van de wereldconjunctuur. Maar zo'n programma doet ook pijn en het kost tijd voordat we de positieve resultaten zullen waarnemen. Slagen we erin een dergelijk programma te ontwikkelen, dat perspectief biedt, dat de groei bevordert, dat fair is, en dat de betrokkenheid van alle burgers weet te genereren, dan kan het vertrouwen zich herstellen. Dat zou een mooie toekomst kunnen geven. Aan het werk ■

Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

Door de economische crises en de stijgende staatsschuld komen al bestaande knelpunten in de economie en in de collectieve sector in een scherper daglicht te staan, en is de urgentie groter dan ooit om te saneren en te hervormen. Daar en nergens anders ligt de uitdaging voor de PvdA.

Arie van der Hek

De voornaamste financieel-economische opdracht voor de PvdA is stelling te nemen tegen een beleid dat gebaseerd is op de dominante conservatief-liberale framing van financieel-economische thema's. Dit beleid heeft de crisis in het financiële stelsel veroorzaakt, de overheid de instrumenten ontnomen om tijdig en doeltreffend in te grijpen, de publieke dienstverlening kwalitatief en kwantitatief uitgehold, de inkomensongelijkheid vergroot en de burgers met de negatieve gevolgen van dit alles belast.

Heel concreet is dit terug te zien in het ontstaan van de kredietcrisis en de Europese schuldencrisis. Telkens zie je een overheid die naar goed conservatief-liberaal gebruik maar één oplossing kent: het geldwezen redden en de broekriem strakker aantrekken. De gedachte dat de overheid actief moet zijn om het economische herstel op een positieve wijze te stimuleren, ontbreekt.

De overheidsfinanciën zijn door deze gang van zaken uit het lood geslagen. Eerst door de steun aan de banken om hun onhoudbare schuldposities te liquideren, met het vervelende gevolg dat de kredietverlening aan bedrijven en huishoudens stagneerde en het vertrouwen van consumenten en investeerders een forse deuk kreeg. Zo belandden we in recessie nummer één.

De overheidsschuld nam vrijwel overal en onvermijdelijk met sprongen toe. In Zuid-Europa had dit desastreuze gevolgen. Snel oplopende schulden

Arie van der Hek is onder andere lid van de Commissie van Wijzen Kennis en Innovatie en van de Advies Raad Healthy Ageing.

.....

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

in landen met een zwakke economische structuur en een ineffectief openbaar bestuur leidden de Europese schulden crisis in. Wederom moest de overheid banken bijstaan die forse vorderingen hadden op die landen of op bedrijven en banken die in die landen actief zijn. Hoewel dat in de vorm van garanties en leningen ging, hangen deze miljarden als een zwaard van Damokles boven de overheidsfinanciën. Zo zitten we nu in recessie nummer twee. De staatschuld blijft stijgen.

De beklemmende vraag is of we deze staatsschuld nog wel aankunnen. Het antwoord ligt in het vermogen van de bedrijven om weer het groeipad te vinden én in het vermogen van de overheid haar bestuurlijke bemoeienissen en haar collectieve arrangementen efficiënter te maken. En wel zo dat de politiek wenselijke maatschappelijke effectiviteit ervan toeneemt.

In dit artikel wijs ik de knelpunten en mogelijke oplossingsrichtingen aan voor het bedrijfsleven, de gezondheidszorg, de woningmarkt, de arbeidsmarkt, het onderwijs, de inkomenspolitiek, het financiële stelsel en de collectieve dienstverlening.

Bedrijfsleven: innoveren en investeren

De economische groei is weggefallen. Mocht onze economie over een jaar enig herstel vertonen, dan lijkt dat marginaal, en derhalve onvoldoende, te zijn. Het wordt steeds duidelijker dat onze economie structureel minder sterk is dan we misschien dachten. Dat zit hem niet in het open karakter ervan. De moderne wereldeconomie kent vrijwel geen gesloten systemen meer. Het probleem zit ergens anders. Onze thuismarkt is onbeduidend, en de aansluiting bij landen in de Europese Unie om dit euvel te verhelpen is om allerlei institutionele redenen nog altijd moeizaam. We zijn te afhankelijk van groot-schalige conjunctuurgevoelige bulkproducties met weinig groeiperspectief, het aardgas, de problematische bouwmarkt, de financiële dienstverlening - die last heeft van krimp en kramp - en vele dienstverleners die sterk afhankelijk zijn van deze sectoren. Er zijn niches en sectoren waarin we wel sterk zijn, maar deze zijn ondervertegenwoordigd.

De volgende maatregelen zijn nodig:

- De Nederlandse fiscale behandeling van het bedrijfsleven moet vergelijkbaar worden met die in de Europese landen met wie we het meeste zaken
-

.....

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

doen. Dit draagt op positieve wijze bij aan de versterking van onze internationale concurrentiepositie en vergemakkelijkt het grensoverschrijdende economische verkeer.

- Er moet een einde worden gemaakt aan de subsidies voor het bedrijfsleven, zoals aan de grote hoeveelheid tientallen miljoenen euro's kostende subsidie-regelingen die vooral betrekking hebben op innovatie bevorderende maatregelen en institutionele arrangementen.

De middelen die vrijkomen met het afschaffen van de subsidies voor het bedrijfsleven, kunnen worden gebruikt voor:

- fiscale faciliteiten die de structuur van het bedrijfsleven versterken (bijvoorbeeld een regeling voor kenniswerkers)
- de oprichting van een industrie- en ontwikkelingsbank die krediet ter beschikking stelt aan bedrijven ten behoeve van technologische innovaties en innovatieve milieu-investeringen¹
- het stimuleren van research- en developmentprojecten van kennisinstellingen en ondernemingen, bijvoorbeeld naar het voorbeeld van de Max Planck instituten. De lappendeken aan instituten en consortia die de staat nu subsidieert, kan dan verdwijnen
- het bevorderen van kennisverspreiding en -uitwisseling ten bate van het bedrijfsleven, bijvoorbeeld naar het voorbeeld van de Fraunhofer instituten.² Ook de lappendeken aan ontwikkelingsmaatschappijen en allerlei instituten die zich met vergelijkbare taken bezighouden, kan dan worden beëindigd
- het bevorderen van publieke investeringen in de fysieke transportinfrastructuur en de infrastructuur die nodig is als gevolg van de klimaatverandering. De aanleg, de gekozen technologie en de benutting hiervan moeten voldoen aan de eisen voor een duurzame economische ontwikkeling.

Gezondheidszorg

De staat organiseert op dit moment de gezondheidszorgsector door middel van collectieve verzekeringsconstructies, met de inschakeling van verzekeringsmaatschappijen-met-een-winstoogmerk, met behulp van ingewikkelde

.....

.....

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

fiscale regelingen voor instellingen en huisartspraktijken, tariefregelingen en experimenten met marktwerking die dat weer doorkruisen. Het blijkt een miljarden kostende groeibriljant die in een onnavolgbaar patroon geslepen is.

Inzicht in de baten en lasten hebben we niet goed. Om van die lastige kwestie af te zijn, en ook van de vraag wat de overheid zou moeten doen, wordt voor privatisering gekozen. De verzekeringsmaatschappijen mogen het vraagstuk oplossen; zij moeten het maar regelen met de

Sta geen private financiering toe voor aanbieders in de zorg

zorgverleners. De overheid wil op afstand toezien. Om de verzekeraars ter wille te zijn, dreigen de eigen bijdragen en de premies die voor rekening van de burger komen, steeds opnieuw verhoogd te worden. Tegelijk wordt het verzekerde pakket systematisch uitgekleed.

De lasten worden verschoven naar de burger – en naar de patiënt in het bijzonder. De zorg wordt noch verticaal (de keten; bijvoorbeeld de relatie huisarts-specialistische zorg), noch horizontaal (tussen de disciplines die op hetzelfde niveau binnen de keten werken) met meer efficiëntie ingericht. En de economische en maatschappelijke effecten van deze strategie blijven comfortabel buiten beeld.

Om de balans tussen maatschappelijke kosten en baten te verbeteren, is het volgende nodig:

- Zorgaanbieders zouden niet moeten functioneren met een winstoogmerk, maar op basis van kostenefficiëntie en kosteneffectiviteit. Hierop moeten hun bedrijfsmodellen worden ingericht. Private financiering - die uiteraard gepaard gaat met aanzienlijke rendementsvereisten - past daarin niet.
- Er zou meer aandacht moeten komen voor preventie, zowel voor, tijdens als na de zorgverlening. Dit voorkomt of beperkt aandoeningen en drukt daarvoor de kosten.
- De poortwachtersfunctie van de huisarts en de tandarts zou moeten worden versterkt. Zij spelen een doorslaggevende rol in de bepaling van de zorgvraag en de benutting van de zorgcapaciteit (op dit punt ben ik het dus niet eens met Flip de Kam). De huisartsen en tandartsen moeten daartoe de nodige middelen ter beschikking krijgen want dat wordt bij een effectieve hantering ruimschoots terugverdiend.

.....

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

- De overheid moet collectief zorgsparen faciliteren. Mensen zouden moeten kunnen sparen met het oog op opname in verpleeg- en verzorgingshuizen van goede kwaliteit aan het eind van hun leven.³
- Het onderzoek naar en de ontwikkeling van innovaties die de zorg effectiever maken, moet worden gestimuleerd.

Al deze hervormingen vragen tijd. Revenuen zijn op korte termijn niet te verwachten. Ondertussen blijven we geconfronteerd worden met stijgende kosten in de gezondheidszorg ten gevolg van een stijgende zorgvraag die met name voortkomt uit de vergrijzing en de toename op al jongere leeftijd van chronische aandoeningen. Omdat concessies doen aan de toegankelijkheid en kwaliteit van de zorg geen optie is, is er geen andere mogelijkheid dan de burger zwaarder te belasten. Ziekte is geen vrije keus en treft arm en rijk, jong en oud. Dit kan maar één ding betekenen: de lastenverhoging moet inkomensafhankelijk worden vormgegeven.

De woningmarkt

De staat organiseert de woningmarkt met de inzet van miljarden euro's, voornamelijk via de hypotheekrenteaf trek. De huizenprijzen zijn kunstmatig opgepompt, huishoudens hebben zich diep in de schulden gestoken. Dat wordt

een probleem op het moment dat inkomens- en baanzekerheid verminderen, en dat is precies wat in een recessie waarschijnlijk is. Zo vallen twee problemen samen: de

De overheid dient collectief zorgsparen te faciliteren

perverse prikkel die uitgaat van de fiscale facilitering van hypothecaire schulden en de afnemende mogelijkheid om met de zo opgebouwde schuld uit de voeten te komen. De koopwoningmarkt zit op slot.

Het lijkt verstandig om, fasegewijs, de fiscale facilitering van hypothecaire schulden af te bouwen en om daarbij de lagere inkomens te ontzien. Belangrijk is dat er zo snel mogelijk duidelijkheid komt over de details van dit plan – de rust die dat zou geven is nodig om de woningmarkt weer te laten functioneren.

De beschermde sociale huursector kent het probleem van de scheefgroei en een ontoereikend aanbod voor mensen met een krappe beurs. En de vrije

.....

.....

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

huurmarkt wordt in zijn werking belemmerd door het huidige huurbeleid dat aantoonbaar het evenwicht tussen vraag en aanbod zowel kwalitatief als kwantitatief frustreert. Een oplossing zou zijn om de beschermde sociale huursector strikt te blijven reserveren voor mensen met een krappe beurs. De vaststelling van de huur zou dan een element van inkomensafhankelijkheid moeten bevatten, bijvoorbeeld door de huurprijs vast te stellen op basis van de stichtingskosten, huurtoeslagen en een malusregeling bij bewoners die gezien hun inkomen meer huur kunnen betalen.

In de vrije huursector moet de minister de mogelijkheid behouden om door middel van een huurprijsbeleid marktimperfecties te corrigeren. Het doel blijft de markt zo te laten werken dat vraag en aanbod kwalitatief en kwantitatief in evenwicht zijn. Opdrijving van stichtingskosten door grondspeculatie en gemeentelijke heffingen op grondtransacties moeten worden voorkomen. Daarvoor moet de grondpolitiek worden herzien.

Arbeidsmarkt

In een recessie stijgen de uitgaven voor sociale uitkeringen en dalen de premie-inkomsten. Er is echter geen enkele reden om vanuit dat gezichtspunt de werknemersverzekeringen te herzien.⁴ De arbeidsmarkt kent knelpunten, maar deze worden niet veroorzaakt door de werking van de werknemersverzekeringen. Door de fors voortgeschreden flexibilisering bij de arbeidsverhoudingen zijn ook de uitkeringsrechten geflexibiliseerd. Dit zou in theorie moeten leiden tot betere arbeidsmarktkansen voor mensen zonder werk, maar vooral voor werkloze oudere werknemers zet het weinig zoden aan de dijk. Hun arbeidsmarktkansen zijn daarvoor simpelweg te gering. Ze zitten in de nieuwe flexibele werkelijkheid vaak zonder werk én zonder vangnet van sociale verzekeringen.

Het ontslagrecht zal daarom bescherming moeten blijven bieden tegen willekeur en tegen gebruik om oneigenlijke redenen. En de bewijslast zal vanzelfsprekend bij de werkgever moeten blijven liggen.

.....

De sociale huursector moet strikt gereserveerd blijven voor mensen met een krappe beurs

.....

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

De groeiende groep zzp'ers neemt in deze discussie een aparte positie in. Zij dragen sterk bij aan de alom toegejuichte flexibilisering. Hun baan- en inkomenszekerheid zijn gezien hun positie op de arbeidsmarkt evenwel zeer kwetsbaar. Voor deze groepen vragen kwesties als de opbouw van pensioen, de bescherming tegen arbeidsongeschiktheid en het aansprakelijkheidsrisico tijdens werk, om collectieve voorzieningen. Deze voorzieningen moeten gevonden worden op een andere manier dan gebruikelijk is in de relatie tussen werknemer en werkgever. Er liggen op dit vlak enkele SER-adviezen die thans in regelgeving moeten worden omgezet.

Onderwijs

Zonder een publiek stelsel van onderwijs- en opleidingsvoorzieningen (zowel voordat mensen gaan werken, als tijdens hun arbeidzame leven) kan de arbeidsmarkt niet goed functioneren. Het knelpunt is hier de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt. Die moet verbeterd worden door de

eindtermen van het onderwijs in overeenstemming te brengen met de kwalificaties die de afgestudeerde nodig heeft om kans te hebben op

Het onderwijs sluit nog steeds niet goed aan op de arbeidsmarkt

de arbeidsmarkt. Dit vraagt om een grotere betrokkenheid van het bedrijfsleven bij het onderwijs. Over het algemeen is het nodig dat onderwijsgevers veel meer dan nu weten wat er in het bedrijfsleven te koop is, zodat zij hun studenten en leerlingen beter kunnen voorlichten over de mogelijkheden. Dit geldt zowel voor het vmbo, het mbo, het hbo en het wo.

Inkomenspolitiek

Het moet vanzelf spreken dat we de lasten eerlijk verdelen, zeker in moeilijke omstandigheden. In dat licht is het storend dat werkgevers voortdurend soberheid voor iedereen bepleiten, en daarbij een uitzondering maken voor de niet per cao geregelde inkomens in de hogere regionen. Een progressieve inkomstenbelasting is nodig; een extra schijf van 75% voor de allerhoogste inkomens is sterk het overwegen waard (bonussen zouden daar uiteraard ook onder moeten vallen).

.....

.....

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

Verder kan de invoering van de hogere AOW- en pensioengerechtigde leeftijd mijns inziens alleen overwogen worden als er een inkomensoverbruggingsregeling komt voor de mensen die boven hun vijfenzestigste niet meer aan het arbeidsproces kunnen deelnemen. Dit past bij het eerder door de fractie ingenomen standpunt.

Negen maatregelen voor een gereguleerd stabiel financieel stelsel

- *Pas de structuur van de bankensector aan*

Daarbij kan aansluiting worden gezocht bij internationale maatregelen ('best practices') zoals die genomen zijn in de Verenigde Staten (Volcker Rule) en het Verenigd Koninkrijk (Vickers report).

- *Schaf bonussen binnen de financiële sector af*

Maak een einde aan het uitkeren van bonussen binnen de financiële sector. Binnen de op de reële economie georiënteerde banken hoort geen beloningsstructuur die gerelateerd is aan puur financiële criteria.

- *Versterk het 'harde' eigen vermogen (Core Tier 1) van de banken*

Verhoog het eigen vermogen van banken en ga daarbij boven de minimumnormen van Bazel III uit. Pas een meer robuuste en transparante wegingsmethodiek toe die niet door de banken zelf maar door toezichthouders wordt vastgesteld. Kijk ook naar de risicoweging van bezittingen zoals die nu is vormgegeven (Bazel III) aangezien die evidente lacunes bevat.

- *Behandel vreemd en eigen vermogen fiscaal op gelijke wijze*

Maak (gefaseerd) een einde aan de gunstige fiscale behandeling van schulden.

- *Zorg dat een toezichthouder goedkeuring moet geven aan nieuwe financiële producten*

We moeten toe naar een situatie als in de farma- en levensmiddelenindustrie waar producten vooraf op hun toegevoegde waarde (voor klant en samenleving) en veiligheid worden beoordeeld.

- *Versterk de pluriformiteit van de Nederlandse bankensector*

Nederland is gebaat bij meer pluriformiteit en diversiteit qua omvang en ondernemingsvormen in de bankensector. Weeg dit mee bij het uitstippelen van de toekomst van ABN Amro.

- *Neem sociale risico's en milieurisico's mee bij de risicoweging van het bezit van banken*

Leningen van banken aan niet-duurzaam producerende bedrijven zouden

.....

.....

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

een zwaardere risicoweging moeten krijgen. Hiermee krijgt de sturende werking van kredietverlening een concrete duurzame dimensie.

- *Vergroot de diversiteit van de medewerkers van banken*

Binnen banken is een grotere diversiteit aan meningen noodzakelijk. Daarom moet worden ingezet op diversiteit in het personeelsbeleid, waardeer tegendraadse geluiden worden ondersteund.

- *Bied financiële basisproducten aan*

‘De klant centraal’ betekent uitgaan van de wensen én beperkingen van de klant. Financiële alfabetisering blijkt niet of nauwelijks te helpen. Banken moeten daarom dienstverleningscriteria nader uitwerken, zoals een standaard helder basisproduct onder andere voor hypotheek, spaarrekening en betaalrekening (zogenoemde ‘defaults’ in basisproducten).

Het besturingssysteem van de collectieve dienstverlening

Door deregulering, verzelfstandiging en marktwerking in de collectieve dienstverlening is er een ‘afstandelijke’ overheid ontstaan. Zij is vervreemd geraakt van deze dienstverlening, terwijl ze wel verantwoordelijk is gebleven voor de financiële arrangementen en regelingen met betrekking tot de effectiviteit en een efficiënte bedrijfsvoering. Dit heeft veel schade opgeleverd.

De overheid heeft zich afhankelijk gemaakt van de veronderstelde expertise van kostbaar extern advies en van de toezichthoudende colleges, die door haar toedoen bij de diensten zijn benoemd, maar die niet echt van haar afhankelijk zijn gemaakt en waarin ze zelf geen zitting heeft. Dit besturingsmodel brengt door zijn gelaagdheid bovendien aanzienlijk transactiekosten teweeg.

Teneinde beheersbare overheidsfinanciën te bereiken, zullen we dit systeem grondig moeten hervormen. Dit kan door de collectieve dienstverlening uit te laten voeren door rijksdiensten en staatsbedrijven die rechtstreeks vallen onder de verantwoordelijke minister. Er bestaat momenteel een grijs gebied van instellingen met een particuliere oorsprong, die functioneren alsof ze deel uitmaken van de collectieve sector. In deze instellingen moet er een vorm gezocht worden die niet afwijkt van de rijksdienst of het staatsbedrijf.

De minister moet zich opstellen als een actief aandeelhouder die bevoegd is om belangrijke investeringsbeslissingen te nemen, begrotingen vast te stellen en sleutelfiguren in toezicht en directies te benoemen. De ambtelijke staf dient de expertise en ervaring te hebben om de minister daarin bij te staan.

.....

.....

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

Competente colleges, die verantwoordingsplichtig zijn aan de minister, moeten toezicht houden op de directie. Deze laatste is verantwoordelijk voor de effectiviteit van de dienstverlening.

Verstandig met geld omgaan

Samengevat: economisch herstel en verantwoorde overheidsfinanciën zijn alleen mogelijk door een combinatie van:

- een effectief functionerende collectieve dienstverlening
- de hiervoor vereiste investeringen
- een beleid ten behoeve van het bedrijfsleven dat is gericht op investeringen
- een efficiënte inzet van overheidsmiddelen (en derhalve het schrappen van uitgaven die een gering of geen maatschappelijk rendement hebben)
- het stellen van prioriteiten met als doel economisch herstel en sanering van de overheidsfinanciën.

Hierbij moet aangetekend worden dat de rigide Europese begrotingsregels niet geschikt zijn om een financieel-economisch conjunctuur- en structuurbeleid te voeren dat recht doet aan de uiteenlopende situaties waarin de lidstaten van de Europese Unie verkeren. Zij bemoeilijken een meerjarige planning van de maatregelen ter versterking van de economische structuur, de verbetering van de collectieve dienstverlening en de sanering van de overheidsfinanciën.

De PvdA moet mijns inziens volharden in haar standpunt dat er geen sprake kan zijn van instemming met het Europese pact wanneer de hier bepleite aanpak er onmogelijk door zal worden. Het is onaanvaardbaar daaraan de conclusie te verbinden dat de PvdA onvoldoende oog zou hebben voor de Europese schuldenproblematiek. Het tegenovergestelde is namelijk het geval ■

Dit artikel is tot stand gekomen met inbreng van Floris Heukelom en Esther-Mirjam Sent. Hun inbreng geldt in het bijzonder de passage over de financiële sector.

Arie van der Hek – Pak de oorzaken aan, niet de symptomen

Noten

- 1 Er zal daarbij altijd sprake zijn van co-financiering. De kredietvoorwaarden zijn gelijk aan de voorwaarden zijn verbonden aan risicomijdend kapitaal zonder risico-opslag en zonder onderpand. De funding komt van de pensioenfondsen en andere geïnteresseerde beleggers. De staat neemt het afwaarderingsrisico voor zijn rekening.
- 2 Deze instituten zijn in Duitsland bovendien geassocieerd met de Industrie en Ontwikkelingsbank en de Max Planck instituten.
- 3 Zie ook: Flip de Kam en Evert Pommer, 'Beperk de collectief gefinancierde zorg', S&D 2011/11-12
- 4 Natuurlijk moeten de premie-inkomsten en -uitgaven aan uitkeringen in evenwicht zijn, maar premies, reservevorming en uitkeringen zijn een zaak van werkgevers- en werknemers. De overheid beperkt zich tot het vaststellen van het minimuminkomen en de spelregels die sociale partners in acht moeten nemen bij de vaststelling van hun beleid. Daartoe behoort verplichte en bindende arbitrage in het geval sociale partners niet tot overeenstemming kunnen komen.

Een kleine linkse overheid

Rechts schermt met het streven naar een kleine overheid. Dat is slechts retoriek, want ook onder Rutte groeit de overheid. Bovendien hoeft een kleine overheid niet per se een rechts streven te zijn. Waarom zou een kleine overheid niet in het teken kunnen staan van de linkse idealen van rechtvaardigheid en solidariteit, zonder onnodige inperking van private dynamiek?

Arjen van Witteloostuijn

Sinds jaar en dag pleit rechts voor een kleine overheid, in navolging van (neo)liberale goeroes als Friedrich von Hayek en Milton Friedman. In de drie decennia van het heilige geloof in de neoliberale revolutie is deze retoriek keer op keer nieuw leven ingeblazen. In de Angelsaksische wereld zijn de pioniers Ronald Reagan en Margaret Thatcher opgevolgd door navolgers als George W. Bush en David Cameron. In Nederland hebben alle minister-presidenten in de jaren tachtig, negentig en nul expliciet of impliciet verder uitvoering gegeven aan de neoliberale agenda van flexibilisering, liberalisering en privatisering. Dat ook Wim Kok hieraan met verve heeft bijgedragen, hoeft op deze plaats geen betoog. De veren die hij indertijd heeft afgeworpen, zijn inmiddels stevig in handen van de SP. Ook het kabinet-Rutte past in deze traditie: de overheid moet kleiner.

Op basis van deze volgehouden politiek van neoliberalisering is de verwachting dat de overheid inderdaad kleiner is geworden in de afgelopen dertig jaar. Immers: allerlei taken zijn de semipublieke of private sector ingeschoven. De Nederlandse staat herbergt niet langer of nauwelijks nog activiteiten in de sfeer van bijvoorbeeld energie, post, sociale woningbouw, spoorwegen en telecommunicatie.¹

Arjen van Witteloostuijn is als hoogleraar verbonden aan de universiteiten van Antwerpen, Tilburg en Utrecht

.....

Arjen van Witteloostuijn – Een kleine linkse overheid

De overheid wordt onder Rutte weer groter

Het kabinet-Rutte treedt echter in de voetsporen van illustere voorgangers als Ronald Reagan en George W. Bush: de overheid wordt groter in plaats van kleiner. In 2012 zal naar verwachting het beslag van de publieke sector uitkomen op een Den Uyliaans percentage van boven de 50% van het bruto binnenlands product.

Retoriek en waarheid staan vaak – en ook hier – haaks op elkaar. De kans is groot dat het kabinet-Rutte in dezelfde valkuil trapt tijdens de lopende tussenformatie. De uiteenlopende blokkades op hervormingen in combinatie

met de onbedwingbare neiging om voor de makkelijke weg van lastenverhogingen te kiezen zal eerder het tegendeel bewerkstelligen: een nog grotere overheid. Zo langzamerhand is het een gotspe dat Mark Rutte en de VVD zichzelf liberaal noemen.

Neoliberale overheden doen minder, maar wat zij doen, doen zij veel meer

In navolging van de Amerikaanse ‘Republicans’ en de Britse ‘Tories’ ontpoppen VVD-ers zich vooral als conservatieven met een naïef geloof in ‘law and order’, een voorkeur voor vrije markten die nooit vrij kunnen zijn, een blinde liefde voor het grootbedrijf onder het mom van ondernemerschap, dedain voor het milieu, en een hekel aan bijna iedereen die uit het buitenland komt.

Dergelijk conservatisme gaat juist gepaard met een grote overheid en met een staat die zich overal mee bemoeit. De rechtse kerk heeft blijkbaar een onbedwingbare behoefte om haar ‘normen en waarden’ aan de hele samenleving op te leggen. Dat is gekoppeld aan een heilig geloof in en een krachtige inzet van aangescherpte regelgeving op allerlei terreinen. Het gaat zelfs zover dat aan de fundamenten van de rechtsstaat wordt geknaagd. Wantrouwen regeert; de behoefte aan controle is sterk. Tekenend is de enorme groei van het aantal toezichthouders. Dat leidt tot de uitkomst dat neoliberale vrijmaking gepaard gaat met een voortdurende uitbreiding van de enorme voorraad regelgeving. Neoliberale overheden doen minder, maar wat zij doen, doen zij veel meer. Het netto-effect is een groeiende overheid in dubbele zin, met een groter beslag op de economie en met meer bemoei- en regelzucht.

.....

.....

Arjen van Witteloostuijn – Een kleine linkse overheid

Waarom een kleine overheid beter is

Een te grote overheid, in termen van beslag en regelzucht, frustreert aanpassing, dynamiek, ondernemerschap en vernieuwing. De groeiende (semi)publieke sector verdringt het private ondernemerschap; gereguleerd wantrouwen leidt tot een juridisering van het economisch en menselijk verkeer.

Een te grote overheid schakelt te veel het selectiemechanisme van de markt uit, met als gevolg dat inefficiënte en ineffectieve posities worden beschermd. Dat gaat niet alleen gepaard met een verspilling van schaarse middelen, maar fnuikt daarnaast de innovatieve kracht van de economie. Een bemoeizuchtige overheid legt onnodige restricties op die deze negatieve effecten verder versterken, en die daarnaast voor uitwassen van ongewenst staatspaternalisme zorgen. Het wordt daarom hoog tijd dat effectief beleid wordt ingezet om – eindelijk – de overheid serieus te verkleinen.

Een wenkend perspectief dat ontbreekt in het politieke spectrum, is dat van een kleine én linkse overheid. Een dergelijke overheid biedt ruimte aan een samenleving waarin private partijen volop ondernemende dynamiek kunnen ontplooien, maar zorgt tegelijkertijd voor een bedding van sociale rechtvaardigheid. Een kleine linkse overheid doet niet te veel, maar wat zij doet staat in het teken van linkse idealen van rechtvaardigheid en solidariteit zonder onnodige inperking van private dynamiek.

Om die kleinheid te bereiken, is veel meer nodig dan € 25 mrd aan verkeerde bezuinigingen en ombuigingen van het gedoogkabinet-Rutte. Wat nodig is, zijn diepgaande hervormingen op basis van een systematische analyse van wat zo'n kleine linkse overheid wel en vooral niet moet doen en zijn. Een dergelijke analyse voert hier veel te ver. Ik moet volstaan met een beperkte reeks opmerkingen en suggesties.

Hoe een kleine overheid ook links kan zijn

Centraal staat het conceptenpaar van sociale veiligheid en economische betwistbaarheid in de context van een samenleving die is gebouwd op vertrouwen.² Veiligheid is zeker ook een sociaal begrip. Een burger of organisatie

.....

***Een bemoeizuchtige overheid
legt onnodige restricties op***

.....

Arjen van Witteloostuijn – Een kleine linkse overheid

moet zich sociaal veilig voelen. Dat is op zichzelf cruciaal vanuit een links perspectief. Daarnaast vormt sociale veiligheid het platform waarop risicovol ondernemerschap kan floreren. Sociale veiligheid vergt rechtvaardigheid en solidariteit. Dat is ook een eerste levensbehoefte van de homo sociologicus – een species die wel bestaat, in tegenstelling tot de homo economicus. Betwistbaarheid impliceert dat bestaande posities altijd kunnen worden uitgedaagd. Complexe regelgeving staat dat in de weg. Niet alleen fnuikt complexe regelgeving ondernemende beweeglijkheid, maar daarnaast beschermt dat bestaande machtsposities tegen concurrentie. Beweeglijkheid en flexibiliteit zijn noodzakelijke voorwaarden voor het ondernemerschap dat nodig is om de moderne uitdagingen aan te gaan in een wereld die alles behalve stil staat.

Het abstracte begrippenpaar van betwistbaarheid en veiligheid kan worden vertaald in een reeks van concrete suggesties.³ Hier moet bij wijze van illustratie met twee suggesties worden volstaan. Allereerst moet de complexiteit van de regelgeving drastisch worden gereduceerd.⁴ De neiging om op elke

kwestie met extra regelgeving te reageren, moet worden onderdrukt, evenals de wens om altijd en overal maatwerk te leveren.

Een dergelijke koerswijziging gaat gepaard met een drastische reductie van het aantal beleidsproducerende en -uitvoerende ambtenaren. Een voorbeeld is een eenvoudig belastingstelsel zonder toesla-

Sociale veiligheid vergt rechtvaardigheid en solidariteit

gen, premieheffingen, subsidiemogelijkheden en aftrekposten, maar met een leeftijdsafhankelijk basisinkomen of een negatieve inkomstenbelasting als bodem.⁵ Met tariefdifferentiatie in de vorm van een tweetaks kan vervolgens de gewenste rechtvaardige nivellering worden bereikt. Het basisinkomen of de negatieve inkomstenbelasting biedt sociale veiligheid voor iedereen die – met een enkele uitzondering – verdere sociale zekerheid van staatswege overbodig maakt, van kinderbijslag tot pensioen.⁶ Daarnaast worden de versturende neveneffecten voorkomen die zijn geassocieerd met elk oerwoud van detailregelingen.

In de tweede plaats vergt betwistbaarheid dat machtsposities altijd kunnen worden uitgedaagd.⁷ Perfecte vrije markten bestaan vrijwel niet; de bewaking van betwistbaarheid is hard werken. Dat vergt een alerte overheid die

.....

.....

Arjen van Witteloostuijn – Een kleine linkse overheid

elke vorm van onoorbare machtsvorming – in alle sectoren van de samenleving, privaat en publiek – voorkomt of ontmantelt.⁸

Groot-zijn en macht-hebben gaan samen. De beweging in de richting van voortdurende schaalvergroting in het organisatieleven moet worden omgedraaid. Daar zijn nog ten minste drie bijkomende redenen voor: (1) te allen tijde moet worden voorkomen dat organisaties ‘too big to fail’ worden; (2) de homo sociologicus raakt vervreemd van haar of zijn werkleven in grote en autocratische bureaucratieën; en (3) de overschatting van schaalvoordelen en de onderschatting van schaalnadelen zijn endemisch.

Ook de democratie moet worden opgeschut om de bestuurlijke betwistbaarheid te vergroten. Alle belangrijke Nederlandse bestuurlijke en democratische instituties stammen uit de negentiende eeuw. Deze instituties passen niet in een moderne samenleving waarin een grotendeels onbetwistbare bestuurlijke, democratische en managementelite is losgezongen van de wereld van de hoogopgeleide en buitengewoon mondige burger en werknemer.

Conclusie

Deze blauwdruk is een utopie. Niet alleen zijn utopieën onbereikbaar, maar daarnaast leiden extreme pogingen tot realisatie daarvan tot onleefbare samenlevingen.⁹ De vraag is welke gulden middenweg links zou willen voorstellen. Een drastische vereenvoudiging van de regelgeving, inclusief het belastingstelsel en de sociale zekerheid, lijkt mij voor de hand te liggen.

Daarmee worden ook direct de noodzakelijke hervormingen van de arbeids- en woningmarkten geagendeerd. Ook kunnen niet-essentiële overheidstaken naar de private sector worden overgeheveld. Een voorbeeld daarvan is het hoger onderwijs, dat zodoende eindelijk wordt bevrijd van de knellende omhelzing vanuit Den Haag.¹⁰ Met een kleine linkse overheid kan Nederland de toekomst weer zonnig tegemoet zien. Die overheid doet niet te veel, maar wat zij doet, doet zij goed en met mate. Daarbij waakt zij voor veilige rechtvaardigheid en betwistbare beweeglijkheid. Dat is nodig om de lange reeks van nationale en mondiale uitdagingen aan te gaan, van de erosie van het milieu tot de onstuitbare verschuiving van de mondiale machtsverhoudingen ■

.....

Arjen van Witteloostuijn – Een kleine linkse overheid

Literatuur

- Achterhuis, H. (2010), *De utopie van de vrije markt*, Rotterdam: Lemniscaat.
- Buiten, W.H., S.C.W. Eijffinger, C.G. Koedijk, C.N. Teulings & A. van Witteloostuijn (REA: Raad van Economische Adviseurs) (2005a), *Bureaucratisering en overregulering: de wetten en regels die droom en daad verstoren*, Kamerstuk 30 123, Den Haag: Tweede Kamer.
- Buiten, W.H., S.C.W. Eijffinger, C.G. Koedijk, C.N. Teulings & A. van Witteloostuijn (REA: Raad van Economische Adviseurs) (2005b), *Nota over de toekomst van 's Rijks Financien 2005: de noodzaak van grondslagverbreding in het Nederlandse belastingstelsel*, Kamerstuk 30 300, Den Haag: Tweede Kamer.
- Buiten, W.H., S.C.W. Eijffinger, C.G. Koedijk, C.N. Teulings & A. van Witteloostuijn (REA: Raad van Economische Adviseurs) (2005c), *Innovatie en economische groei: de onbetwistbare noodzaak van meer onderzoek, onderwijs en ondernemerschap*, Kamerstuk 30 385, Den Haag: Tweede Kamer.
- Witteloostuijn, A. van (2000), *Gevraagd: een herintredende overheid*, *Socialisme & democratie* 57: 202-207.
- Witteloostuijn, A. van (2008), *Eenvoudige kleinschaligheid*, *Economisch statistische berichten* 93: 774-777.
- Witteloostuijn, A. van, M. Sanders & C. Hendriks (2011), *Ordering op orde*, Den Haag: Mr. Hans van Mierlo Stichting.

Noten

- 1 Een interessante sector is de zorg, die een wirwar vormt van private en (semi-)publieke belangen en partijen. De zorgsector is dermate complex dat een afzonderlijke en diepgaande analyse nodig is om: (a) te begrijpen wat de rol van de zorg is bij de verklaring van de groei van de overheid in moderne samenlevingen onder links en rechts; en (b) te onderzoeken hoe een efficiënte en effectieve zorgsector kan worden gecombineerd met een kleine overheid.
- 2 Van Witteloostuijn, Sanders & Hendriks, 2011.
- 3 Van Witteloostuijn, 2008.
- 4 Buiten cum suis, 2005a.
- 5 Buiten cum suis, 2005b.
- 6 Vaak wordt opgemerkt dat de introductie van een basisinkomen of negatieve inkomstenbelasting te duur is. In de context van een integrale herziening en vereenvoudiging van het belastingstelsel en de sociale zekerheid hoeft dat echter niet het geval te zijn. Het is juist opmerkelijk dat het bestaande oerwoud van detailregelingen veel elementen bevat die het karakter hebben van een basisinkomen of negatieve inkomstenbelasting voor specifieke doelgroepen. Voorbeelden daarvan zijn de kinderbijslag, de AOW-uitkering en zorgtoeslagen.

Arjen van Witteloostuijn – Een kleine linkse overheid

- 7 Bouter cum suis, 2005c.
- 8 Zie: Van Witteloostuijn, 2000. Dat betekent dat ook een kleine linkse overheid adequate toezichthouding moet organiseren. Vrije markten zijn geen ‘natuurlijke’ toestand. In tegendeel: private ondernemingen hebben baat bij markten die juist niet betwistbaar zijn, omdat onbetwistbaarheid de bescherming biedt waarachter overwinsten kunnen worden geboekt. Het klassieke voorbeeld van kartelvorming spreekt boekdelen. De uitdaging is om de inrichting van de toezichthouding voldoende licht te houden om overdaad aan bemoeizucht en regelgeving te voorkomen.
- 9 Achterhuis, 2010.
- 10 De verdediging van elk voorbeeld van een afstootbare niet-essentiële overheidstaak vergt een gedetailleerde, vaak casusspecifieke, argumentatie. In het geval van hoger onderwijs is het bijvoorbeeld denkbaar dat het garanderen van toegankelijkheid een overheidstaak blijft in een markt waarop het aanbod volledig vrij wordt gegeven. Dan wordt veiligheid (toegankelijkheid aan de vraagzijde) gecombineerd met betwistbaarheid (betwistbaarheid aan de aanbodzijde).